

Εἰκ. 1. Ἀποψίς τῆς τοποθεσίας τῆς ἀνασκαφῆς. Εἰς τὸ βάθος ἡ Ἰδη. Α, σπήλαιον τῶν Καμαρῶν, Β, δ λόφος ἐφ' οὗ τὸ ἀνακτόρον τῆς Φαιστοῦ.

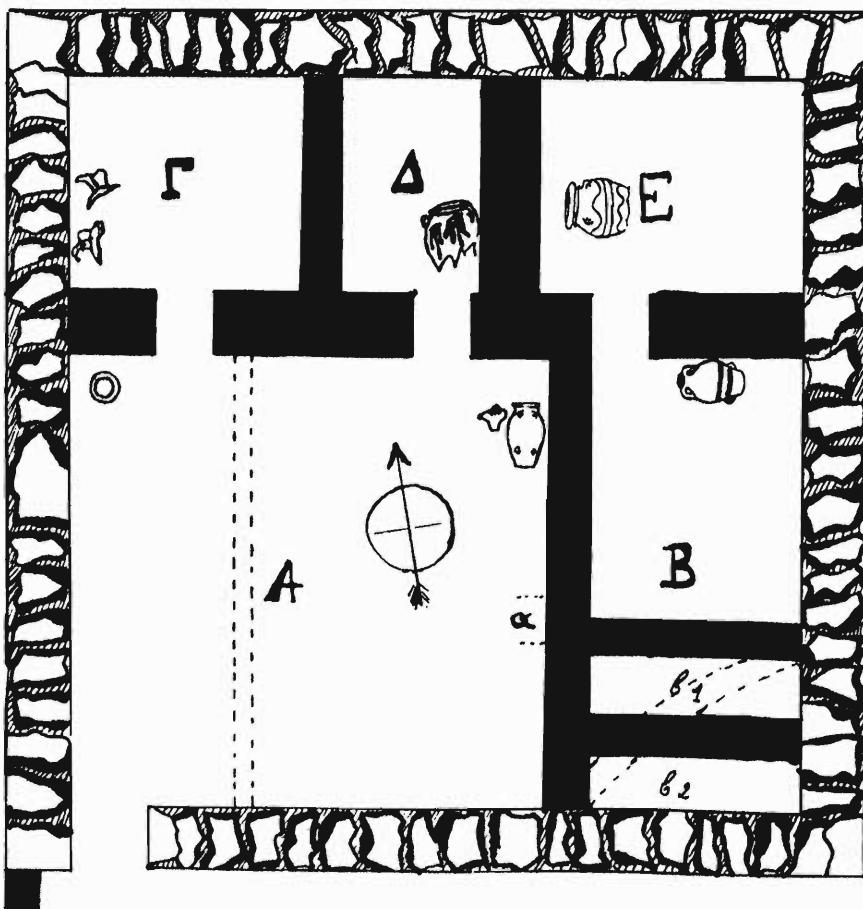
ΜΕΣΟΜΙΝΩΙΚΗ ΟΙΚΙΑ ΕΝ ΚΑΤΩ ΜΕΣΑΡΑ

Εἰς δύο τμηματικὰς ἀνασκαφάς, κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1925 καὶ Μάϊον τοῦ παρόντος ἔτους 1926, ἀνέσκαψα μίαν Μεσομινωικὴν οἰκίαν εἰς τὸ Δ. μέρος τῆς πεδιάδος Μεσαρᾶς τῆς Κρήτης. Ἡ οἰκία κεῖται εἰς θέσιν καλουμένην «τοῦ Βραχνοῦ δ λάκκος», ἀπέχουσαν περὶ τὴν 1 ὥραν πρὸς Ν. τοῦ ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ. Τὸ πλησιέστερον χωρίον είναι τὸ λεγόμενον «Στοῦ Κουσέ», ἀπέχον τῆς ἀνασκαφείσης οἰκίας $\frac{1}{4}$ τῆς ὥρας πρὸς Α., εἰς ἄλλην τόσην δ' ἀπόστασιν περίπου πρὸς Δ. αὐτῆς είναι τὸ χωρίον «Στοῦ Σίβα»¹. Ἡ τοποθεσία κεῖται ἀκριβῶς κατὰ

¹ Ἀμφότερα τὰ χωρία, καθὼς ἔτι καὶ τὸ παρακείμενον «Στοῦ Καμηλάρι», ἐκφέρονται κατὰ γενικὴν πτῶσιν δπως καὶ πολλαὶ ὅλλαι τοπωνυμίαι τῆς Ἑλλάδος, ὡς λαθοῦσαι τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῶν πρώτων οἰκιστῶν (Στοῦ Καμηλάρι τὸ χωράφι ἡ τὸ μετόχι). Αἱ τοπωνυμίαι δὲ αὗται βαθμηδὸν τείνουσιν πάντοτε ἔξομοιούμεναι πρὸς τὸν γενικὸν κανόνα νὰ ἔχενεχθῶσι κατόπιν πρὸς δνομαστικὴν (ἥδη ἀκούεται καὶ «δ Κουσές») ὡς ἔδιδαξε δ καθηγητὴς κ. Γ. Ν. Χατζιδάκις.

τὸ κράσπεδον τῶν ἡπίων ψυχικῶν, τὰ δύοια περιορίζουν ὅλην τὴν Ν. πλευρὰν τῆς στενομάκρου πεδιάδος Μεσαρᾶς, ἵτις ὡς βόρειον σύνορον ἔχει ἀπέναντι τὰ δορικά τῆς *"Ιδης* καὶ τῆς Δίκτης.

Ἡ ἀνασκαφεῖσα οἰκία ἀπετέλει πρὸ τῆς σκαφῆς ἔνα ὅγκον σχηματίζοντα ἐλαφρόδων ὑψωμα τετράγωνον, τοῦ δποίου διεκρίνοντο καλῶς οἱ λίθοι τῶν πλευ-



Εικ. 2. Κάτωψις της άνασκαφείσης MM οικίας. Κλίμαξ 1:100.

ρῶν. Ἡτο δὲ πολλοῦ γνωστὸν τὸ μέρος εἰς τὸν συνάδελφον κ. Ξανθουδίδην, δστις μοῦ ὑπέδειξε καὶ τὴν σκαφήν του, ἐνομίζετο δ' ὡς τάφος ἢ νεκρικὸς περίβολος τετράγωνος, οὗ δμοιοι ἔχουν εύρεθῆ κατὰ τὴν Α. Κρήτην!

Οἱ τάφοι οὗτοι εἰναι μεταγενέστεροι τῶν κυκλικῶν θολωτῶν τῆς Πρωτομηναικῆς ἐποχῆς, ἀνήκοντες εἰς τὴν Μεσομινωικήν², εἰναι δὲ καὶ πτωχότεροι εἰς

¹ "Ιδε λ. χ. ἔνα τοιοῦτον ἐν Παλαικάστρῳ τῆς Σητείας" BSA VIII σελ. 291 (Bosanquet). 'Αλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Μεσαρῷ παρὰ τοὺς θολωτοὺς στρογγύλους ἔχουν εὑρεθῆ καὶ τετράγωνοι τάφοι. "Ιδε Ξανθουδίου, — Droop, the vaulted tombs of Messara, 1924 σελ. 8 (Κουμάσα) καὶ σελ. 54 (εἰς μικρὸς εἰς τὸ Προτι)."

¹ Hesl. Evans, the Palace of Minos xlii. 1, σελ. 149.

κτερίσματα. "Οπως δήποτε ἐπελήφθην τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ οἰκοδομήματος ώς τάφου. Ἡ δοκιμαστικὴ τάφρος, ἣν ἤνοιξα κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν εἰς τὸ μέσον τοῦ κτηρίου, ἀπεκάλυψεν οὐ μόνον τοῖχον, ὃστις ὑπετέθη ώς διαχώρισμα, διότι οἱ τετράγωνοι τάφοι διηροῦντο συνήθως εἰς στενόμακρα διαμερίσματα¹, ἀλλὰ καὶ λείψανα ὁστῶν ὅμοι μετὰ πολλῶν ὁστράκων. Καὶ δμως πάντα ταῦτα τὰ φαινόμενα ἤσαν ἀπατηλά, εὐθὺς δὲ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς σκαφῆς, δτε ἥρχισεν αὕτη συστηματικῶς ἀπὸ τῆς ΒΑ. γωνίας (δωμάτιον Ε, ἵδε σχέδιον εἰκ. 2), τὰ πράγματα ἔδεικνυον ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ οἰκίας ἢ περὶ τάφου, τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν ἥ νποψία μετετράπη εἰς βεβαιότητα.

Τὸ οἰκοδόμημα, ἀνασκαφὲν ὀλόκληρον, ἔδειξεν ὅτι ἡτο οἰκία τετράγωνος, διαστάσεων 11×11 μ. διηρημένη ἐξωτερικῶς εἰς 5 κύρια διαμερίσματα. Κατὰ τὴν περυσινὴν ἀνασκαφὴν πολλὰ σημεῖα τῆς διαιρέσεως καὶ τῆς συγκοινωνίας τῶν δωματίων είχον μείνει ἀνεξακριβώτατα, ἀλλα δ' είχον παρανοήσει. Διὰ τῆς ἐφετεινῆς δμως ἀνασκαφῆς ἔξηχριβώθησαν τὰ πράγματα. Τὸ σχέδιον τῆς ἀποκαλυφθείσης οἰκίας (εἰκ. 2) κατήρτισα μόνος παραλείψας τὴν δήλωσιν τῶν τάφων (ἵδε κατωτέρω) διότι ἔκρινα ὅτι εἰς οὐδὲν θὰ ἔχρησίμευον.

Τῆς οἰκίας οἱ ἔξωτερικοὶ τοῖχοι εἶναι ἔκτισμένοι διὰ μεγάλων λίθων, ἀδρομερῶς πελεκημένων, ἴδιως δὲ μόνον κατὰ τὴν ἔξωτερικὴν ἐπιφάνειαν. Οἱ τοῖχοι ἔχουν πάχος 0,80 μέχρις ἐνὸς μέτρου, κατεσκευάσθη δὲ πρῶτον μία ὑποδομὴ ἐκ μικρῶν λίθων μέχρις ὀλίγον ἀνωθεν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἐπ' αὐτῆς δ' ἐποπθετήθησαν οἱ μεγάλοι λίθοι, καταλαμβάνοντες διλόκληρον τὸ πάχος τοῦ τοίχου ώς ἐπὶ τὸ πολύ. Τινές, οἱ μεγαλύτεροι, φθάνουν μέχρι μήκους 1 μέτρου, πλάτους 0,80 καὶ ὑψους 0,80. Πολλοὶ τῶν λίθων δὲν ἤσαν τόσον πλατεῖς, ὥστε νὰ καταλάβουν διλόκληρον τὸν τοῖχον, καὶ τότε ὠθοῦντο πρὸς τὰ ἔσω, ἵνα σχηματίζουν ἔνδοθεν ἔνιαῖον πρόσωπον ἐνῶ ἔξωτερικῶς ἀφήνουν ἀκάλυπτον τὴν ὑποδομήν. Μία μόνη σειρὰ τῶν λίθων τούτων σφέζεται, πιθανῶς δὲ δὲν ὑπῆρχε δεύτερος δόμος, τοῦτο δμως εἶναι ἀνεξακριβώτον, διότι δὲν φαίνονται μὲν οἱ λίθοι εἰς τὰ πέριξ, ἀλλὰ πιθανῶς ἡρπάγησαν εἰς τὰ χωρία².

Οἱ μεγάλοι οὗτοι λίθοι δὲν ἐφάπτονται μεταξύ των ώς ἐπὶ τὸ πολύ, δχι μόνον διὰ τὸ ἀκανόνιστον σχῆμά των, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν ἐλαμβάνετο τοιαύτη φροντίς. Τὰ δὲ μεταξὺ αὐτῶν διαστήματα ἐπληροῦντο μικρῶν λίθων δσάκις ἤσαν πολὺ μεγάλα. (Ἴδε εἰκ. 3 τὸν Β. τοῖχον).

Οἱ ἔξωτερικοὶ μεσότοιχοι εἶναι διὰ μικρῶν λίθων μετὰ πηλοῦ φκοδομημένοι, ώς ἐπὶ τὸ πολὺ πλακωτῶν. Εἰς τὰ μέρη, δπου ἀφήνοντο τὰ ἀνοίγματα τῶν

¹ Προβλ. BSA 6. d.

² Συνήθως δπου ὑπῆρχον ἀρχαῖα οἰκοδομήματα οἱ λίθοι κατὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν σωρεύονται, ἵνα μὴ καταλαμβάνουν τὸν ἄγρον, εἰς κωνικοὺς δγκους τοὺς λεγομένους τροχάλους.

θυρῶν, οὕτε ἐπιμελέστερον ἔξελέγοντο οἱ λίθοι, οὕτε ἐπιχρίσματος λείψανα εὑρέθησαν, οὕτε θέσεις τῶν ὀρθίων δοκῶν, αἵτινες ἔχρησίμευον ὡς στηρίγματα καὶ παραστάδες, ὅν μεταξὺ ἐγίνετο τὸ κτίσιμον διὰ μικρῶν λίθων καὶ πηλοῦ¹. Οὐδαμοῦ ἐσώθησαν εἰς ὑψος μεγαλύτερον τῶν 0,50 οἱ τοῖχοι.

Ἡ κυρία διαιρεσίς τῆς οἰκίας γίνεται δι’ ἐνὸς τοίχου, διήκοντος ἀπὸ Α. πρὸς Δ. εἰς δύο διαμερίσματα, ὅν τὸ μὲν βόρειον ὑποδιαιρεῖται δι’ ἄλλων μεσοτοίχων εἰς τὰ δωμάτια Γ Δ Ε, τὸ δὲ νότιον εἰς τὰ διαμερίσματα Α καὶ Β. Τὸ πάχος τοῦ κυρίου αὐτοῦ τοίχου εἶναι ὅσον καὶ τὸ τῶν ἔξωτερων, 0,80, ἐπ’ αὐτοῦ δὲ κεῖνται



Εἰκ. 3. Ὁ βόρειος τοῖχος τῆς οἰκίας.

καὶ αἱ θύραι, ὅχι κατὰ τὸ μέσον, ἀλλὰ πλησιέστεραι πάντοτε πρὸς τὴν μίαν γωνίαν τῶν δωματίων, ὡς συμβαίνει εἰς τὴν Κρητικὴν ἀρχιτεκτονικήν. Ὁ μεσότοιχος τῶν δωματίων Δ καὶ Ε εἶναι καὶ αὐτὸς πάχους 0,80, πάντες δ’ οἱ ἄλλοι 0,50. Αἱ θύραι ἔχουσι πᾶσαι πλάτος 0,50.

Τὸ Ν. μέρος τῆς οἰκίας διαιρεῖται ὑπὸ τοῦ μεσοτοίχου εἰς τὰ δύο ἄνισα διαμερίσματα Α καὶ Β. Τὸ Α εἶναι ἡ κυρία αἴθουσα, τὸ μέγαρον τῆς οἰκίας, ἔχουσα διαστάσεις περίπου 6×6 μ. Εἰς τὸ μέσον θὰ εἶχεν ἀναμφιβόλως κίονα ἢ κίονας πρὸς ὑποστήριξιν τῆς στέγης, ὡς βλέπομεν εἰς ἄλλας ἀνασκαφείσας Μινωικὰς οἰκίας². Δυστυχῶς ἔξ αὐτοῦ πρὸ παντὸς τοῦ διαμερίσματος τῆς οἰκίας τίποτε δὲν ἐσώθη, διότι εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους εἶχε χρησιμοποιηθῆ αὗτη

¹ Όπως λ. χ. εὑρέθησαν εἰς Τύλισον ὑπὸ τοῦ κ. Χατζιδάκι (ἀδημοσίευτα ἔτι), ὑπὸ τοῦ κ. Ξανθουδίδου εἰς Νίδου Χάνι (Α.Ε. 1922 σελ. 9, Ιδίως 10 κ. a.).

² Ιδε π. χ. BSA VIII σελ. 307 εἰκ. 21, ὅπου τὸ μεγαλύτερον δωμάτιον 7 ἔχει κίονα ἐν τῷ μέσῳ.

ώς νεκροταφεῖον (ἴδε κατωτέρω) καὶ κατεσκάψη τὸ δάπεδον μέχρι τῶν βαθυτέρων στρωμάτων. Ἐνταῦθα είχον κτισθῆ δι' ὑλικοῦ τῆς οἰκίας 4 τάφοι, μὲ διεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ. καταλαμβάνοντες δλον τὸ πλάτος τοῦ δωματίου. Ἡ διακεκομένη γραμμὴ (ἡ διερχομένη παρὰ τὸ Α) δεικνύει τὴν θέσιν τοίχου, δ ὅποιος είχε κτισθῆ παρὰ τῶν ἐνταφιαστῶν, ὅπως χωρίσῃ τὸ μέρος τοῦτο ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου. Πῶς συνεκοινώνει τὸ Α μετὰ τοῦ Β διαμερίσματος δὲν ἔξηκριβώθη ἐντελῶς ἐνεκα μεγάλης φθορᾶς τοῦ μεσοτοίχου κατὰ τὸ σημεῖον α ὁ τοίχος παρουσίαζε ὁργμα, τὸ ὅποιον δμως δὲν ἐβεβαιώθη, ἀν ἡτο θύρα, οὐ μόνον διότι ἡτο ἀκανόνιστον, ἀλλὰ καὶ διότι κατὰ τὸ ἥμισυ πίπτει ἀπέναντι τοίχου τοῦ Β, ὡς φαίνεται ἐν τῷ σχεδίῳ. Τὸ δὲ διαμέρισμα Β τέλος κατὰ τὸ Ν. αὐτοῦ ἄκρον διὰ δύο τοιχίων διαιρεῖται εἰς δύο στενόμακρα διαμερίσματα, β₁ καὶ β₂, ὃν τὸ πρῶτον πλάτους 0,80, τὸ δὲ δευτέρον 0,70. Θὰ ἡδύνατό τις νὰ νομίσῃ δτι ἀνωθεν αὐτῶν διήρχετο κλῖμαξ δι' ἀνώτερον πάτωμα, ἀλλ' οὕτε τούτου λείφανον ἐπιστώθη, οὔτε βαθμῖδος ἵχνος εὑρέθη. Διὰ τοῦτο θεωρῶ ταῦτα ὡς δύο μικρὰς κτιστὰς ἀποθήκας. Εἰς τὸ μέγαρον Νίρου εὑρέθησαν ἀνάλογα κτίσματα μικρά¹, τὰ δποῖα ἡσαν ἀσφαλῶς ἀποθήκαι, ἀλλὰ διαχωρίζονται μεταξύ των δι' ὀμῶν ὁρθῶν πλίνθων (προβλ. δμοίας ἐν Φαιστῷ), ἐνῷ ἐδῶ ἔχομεν στερεοὺς τοίχους, ἡ δ' δμοιότης είναι μεγαλυτέρα πρὸς τὸ διαμέρισμα 10 - 10α Νίρου (ΑΕ ἔ. ἀ. σελ. 3), δπερ ἡτο ἀσφαλῶς διπτερος κλῖμαξ. Κατὰ τὴν ἀνακάλυψίν των τὰ διαμερίσματα β₁ καὶ β₂ εὑρέθησαν πεπληρωμένα φορητῆς ἀλλοθεν λευκῆς ἀργιλώδους γῆς. Ἐντὸς τῆς γῆς ταύτης εἰς τὸ διαμέρισμα β₂ εὑρέθη ὅστρακον ἐξ ἀγγείου «barbotine», τὸ ὅποιον είναι τὸ παλαιότερον ἐξ δλων τῶν τεμαχίων ἀγγείων, ἀτινα εὑρέθησαν ἐντὸς τῆς οἰκίας (ΜΜ Ιβ ἢ ΜΜ ΙΙα).

Εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν (πιθανῶς YM I) ἐπὶ τῶν δύο τούτων κτισμάτων είχε τεθῆ πρόχειρον πλακόστρωμα, δπερ ἀπέληγεν εἰς στρογγύλην περιφέρειαν (δηλουμένην ἐν τῷ σχεδίῳ διὰ διακεκομμένων γραμμῶν). Ἀνάλογον κτίσμα εὑρέθη ἐν μιᾳ γωνίᾳ δωματίου καὶ εἰς οἰκίαν τοῦ Παλαιάστρου², ἡ πρώτη δὲ σκέψις ἡτις ἐξ ἀναλογίας σημερινῶν ἀγροτικῶν οἰκιῶν αὐθόρμητος ἀναπτηδῆ, είναι δτι πρόκειται περὶ ἐστίας. Τοῦτο δμως δὲν είναι δυνατόν, δχι μόνον διότι ἐστίαν γενικῶς δὲν ἔχομεν εἰς τὴν Κρήτην ἐν οἰκήμασιν, ὡς συμβαίνει ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν εὑρέθη ἵχνος ἀνθράκων ἢ καύσεως τῶν λίθων. Οὕτε δύναμαι νὰ παραδεχθῶ δτι ἡτο τὸ πιεστήριον τῶν ἐλαιῶν ἐνταῦθα ἐγκατεστημένον. ("Ιδ. ἔ. ἀ. BSA), διότι τὸ πρόχειρον ἐκεῖνο κρηπίδωμα ἐστερεῖτο πάσης στερεότητος. Οἱ πλακωτοὶ λίθοι είχον ἀπλῶς τοποθετηθῆ ἐπὶ τῆς φορητῆς λευκῆς γῆς, ἀφηρέθησαν δ' εύκο-

¹ ΑΕ 1922 σελ. 3, ὑπ' ἀριθ. 26·80 ἐν τῷ σχεδίῳ.

² BSA VIII σελ. 307, ΒΔ τοῦ δωματίου 7.

λώτατα, ίνα ἐρευνηθῇ τὸ κάτωθεν αὐτῶν μέρος. Ἰσως λοιπὸν ἡτο μία πρόχειρος βάσις, ίνα ἐπ' αὐτῆς τοποθετῶνται ὅχι βαρέα ἀντικείμενα, λ. χ. μέτρια ἀγγεῖα κλπ.

Ἡ ἔξωτερικὴ θύρα τῆς οἰκίας εὑρίσκετο κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν, φαίνεται δ' ὅτι ἥνοιγεν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς περιστρεφομένη, πρὸς τὰ ἔξω, διότι κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ αὐτόθι τοίχου ὑπάρχει τετράγωνος λίθος ($0,40 \times 0,50$), ἡτοι διατηρούμενος ἐνταῦθα ἔξηκολούθει ὀλίγον τι πέρα τῆς γωνίας, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ παχύς, ίνα ἐντὸς τοῦ κοίλου εἰπέρχηται ἀνοιγομένη ἡ θύρα. Δυστυχῶς οὕτε κατωφλίου οὕτε ἄλλου τινὸς ἵχνους χαρακτηριστικοῦ λείψανα παρετηρήθησαν.

Μίαν μόνον εἰκασίαν θὰ ἁψοκινδυνεύσω νὰ προτείνω: Παρὰ τὴν θύραν αὐτὴν εὑρέθη λίθος εὔμεγέθης, χρησιμοποιηθεὶς εἰς τὸν χριστιανικὸν τάφους, κατὰ μὲν τὰ ἄλλα ὅλως ἀκατέργαστος καὶ ἀκανονίστον σχήματος, διάτρητος δὲ (εἰκ. 4).



Εἰκὼν 4.

Λίθος διάτρητος (ὑποδοχεὺς στρόφιγγος;).

δρυῶν τοῦ δάσους πελεκῶνται ὀλίγον ἐκ τῶν δύο πλευρῶν διὰ σκεπάρνου, ἐξ αὐτῶν δὲ κατασκευάζεται τὸ πάτωμα, ἡ δροφὴ καὶ ἡ στέγη, τὰ μεσότοιχα καὶ τὰ κουφώματα τῆς οἰκίας. Καὶ ἐδῶ λοιπόν, ἀν οὕτως εἶχε κατασκευασθῆ ἡ θύρα, τὸ ἀκραῖον ἐκ τῶν ἔνδων, ἀφεθὲν φυσικὰ ἀπελέκητον καὶ στρογγύλον εἰς τὸ κάτω μέρος, ἥδύνατο νὰ εἰσέρχηται εἰς τὸν λίθον καὶ οὕτω νὰ σχηματίζηται διατηρούμενος τῆς θύρας. Ὁμοιογῶ δὲ δυσκολίαι πρὸς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην είναι δύο, πρῶτον δὲ διάμετρος τὸν λίθον καλύτερον θὰ ἡτο νὰ μὴ είναι διάτρητος, δεύτερον ἡ μεγάλη τῆς ὀπῆς διάμετρος. Τὰς διαστάσεις τοῦ λίθου δὲν ἐκράτησα δυστυχῶς, διότι δὲν ἐπῆλθε μοι ἀμέσως ἡ ἰδέα τῆς τοιαύτης τούτου χρησιμοποιήσεως. Ἐκ τῆς προσφάτου ὅμως ἀναμνήσεως, χωρὶς νὰ σφάλλωμαι πολὺ, δύναμαι ὡς ἔγγιστα νὰ δρίσω τὴν διάμετρον τῆς ὀπῆς εἰς $0,15 - 0,20$, τὰς δὲ διαστάσεις τοῦ λίθου εἰς $50 \times 40 \times 40$ ἔκμ.

Ο τρόπος οὗτος τῆς στερεώσεως θυρῶν είναι παλαιότατος, ἀναγόμενος εἰς τὴν νεολιθικὴν ἔποχήν. ("Ιδε Τσιύντα Αἱ προϊστ. ἀκροπ. Λιμηνίου καὶ Σέσκλου, εἰκ. 20 ἐν σελ. 94, πρὸς δὲ σελ. 36).

ΑΙ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΑΙ ΤΑΦΑΙ

Κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους πιθανώτατα ἡ ἡρευτωμένη οἰκία ἔχοισί μευσεῖν ὡς νεκροταφεῖον. Εἰς δῆλα σχεδὸν τὰ δωμάτια αὐτῆς (πλὴν τοῦ Γ καὶ Δ) ἐτάφησαν ἄνθρωποι, διὰ τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο εἶχε κυριολεκτικῶς ἀνασκαφῇ ἡ οἰκία μέχρι τῶν βαθυτέρων στρωμάτων. Πάντες οἱ τάφοι (ἐν ὅλῳ 8) εἶχον διεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ., οἱ δὲ ἐν αὐτοῖς τεθαμμένοι εἶχον τὰ κρανία πρὸς Δ. Τοῦτο εἰναι δὲ κύριος λόγος, διὸ δὲ οἵ νομίζω ὅτι οἱ ταφέντες ἦσαν χριστιανοί. Ὁλόκληρος ὁ χῶρος τοῦ δωματίου Α ὁ πρὸς Α. τῆς διακεκομένης γραμμῆς κατελαμβάνετο ὑπὸ 4 παραλλήλων τάφων, χάριν δὲ αὐτῶν ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω οἱ θάψαντες ἔχορισαν καὶ τὸ μέρος τοῦτο διὰ τοῦ μεταγενεστέρου τοίχου τοῦ δηλουμένου διὰ τῆς διακεκομένης γραμμῆς, ἀφ' οὗ ὅμως εἶχον ἥδη ταφῇ προηγουμένως καὶ δύο ἄλλοι νεκροί, διότι δὲ τοῖχος διῆλθεν ἀκριβῶς ὑπεράνω τοῦ μέσου τῶν δύο αὐτῶν προγενεστέρων τάφων. Οἱ τέσσαρες προμνημονευθέντες τάφοι εἶχον τὰς μακρὰς πλευρὰς κτιστὰς μὲ πρόχειρον ἔηρότοιχον, ἐντὸς τοῦ διποίου ἦσαν ἐνφυκοδομημένα καὶ τὰ λίθινα σκεύη τῆς οἰκίας τὰ κατωτέρω εἰκονιζόμενα (εἰκ. 11). Ὡς καλύμματα δὲ εἶχον εἰς μὲν μεγάλην σχιστολιθικὴν ἀκατέργαστον πλάκα, ἔτερος λεπτὴν μαρμαρίνην πλάκα νησιωτικοῦ (χονδροκόκκου) μαρμάρου, ἥτις ἀρχῆθεν κιολοθὴ οὖσα ἔχοισί μευσεῖν ὡς κάλυμμα τοῦ τάφου (πάχος 0,015, μῆκος 0,53, πλάτος 0,52), οἱ δὲ ἄλλοι τάφοι ἐκαλύπτοντο διὰ λίθων ἐπιμήκων. Ἐντὸς τῶν δύο ἔξ αὐτῶν τῶν τάφων Ἠσαν τεθαμμένοι πλείονες νεκροὶ (2 καὶ 3). Τότε δὲ τὰ ὀστᾶ (ὄχι δλα) διμοῦ μὲ τὸ κρανίον τοῦ προγενεστέρου νεκροῦ ἐτίθεντο παρὰ τὴν κεφαλὴν ἢ τοὺς πόδας τοῦ νέου νεκροῦ.

Ἐντὸς τοῦ δωματίου Β εἶχε ταφῇ εἰς νεκρός, μεταξὺ δὲ τῶν καλυπτόντων αὐτὸν λίθων ἦτο καὶ μία μεγάλη ἀλλὰ λίαν ἀβαθὴς πύελος ἢ λεκάνη τῆς οἰκίας. Ἐντὸς τέλος τοῦ Ε εὑρέθη ἄλλος τάφος, οὗ ὅμως αἱ πλευραὶ ἀπετελοῦντο ἐκ τεμαχίων ὀπτῶν πλίνθων οὗτος δὲν εἶχε κάλυμμα, δὲ νεκρὸς ἔκειτο ἐστραμμένος πως ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς μὲ τὰς χεῖρας ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔμπροσθεν τοῦ στήθους.

Οἱ νεκροὶ Ἠσαν ἀκτέριστοι. Μόνον ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τοῦ τελευταίου περιγραφέντος νεκροῦ ἔκειτο ἄμιορφον ὡξειδωμένον τεμάχιον σιδήρου (ἥλιος;), παρὰ δὲ τοὺς πόδας τοῦ ἐν τῷ δωματίῳ Β νεκροῦ ἔκειτο εἰς συντρίμματα μικρὸν μόνωτον ἀγγεῖον ὡς προχόη, μὲ βαθείας ἐγκαρροσίους αὐλακώσεις κατὰ τὴν κοιλίαν, ἔξ ἐρυθροῦ πηλοῦ. Ἠσαν ὅμως τόσον ψαθυρὰ καὶ σεσηπτά τὰ τοιχώματά του, ὥστε δὲν κατωρθώθῃ ἡ ἀνασυγκρότησις αὐτοῦ. Ἡδύνατο νὰ ἀνήκῃ εἰς τοὺς τελευταίους Ρωμαϊκοὺς ἢ πρώτους Χριστιανικοὺς χρόνους. Ἐπὶ τῆς μεγάλης σχιστολιθικῆς πλακὸς ἥτις ἐκάλυπτε μνημονευθέντα τάφον τοῦ δωματίου Α, εὑρέθη τεμάχιον πηλίνου τριχηλάτου λύχνου, δὲ ποιοῖς ἔφερεν εὔρειαν ἀρκούντως ὀπὴν εἰς τὸ δινο

μέρος τοῦ ἐλαιοδοχείου, παρουσίαζε κάθετον τομήν κολούρου κώνου ἀνεστραμμένου κλπ., ὡστε δύναται νὰ ἀναχθῇ μέχρι τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος¹. Ἐπειδὴ ὅμως πιθανὸν νὰ εὑρέθῃ τυχαίως τὸ τεμάχιον αὐτὸν τοῦ λύχνου, μεταφερθὲν ἄλλοθεν διὰ τῆς ἐπιχώσεως, ἐπὶ τῆς πλακὸς τοῦ τάφου, διὰ τοῦτο προτιμῶ νὰ θεωρήσω τοὺς ταφέντας χριστιανούς, πλὴν ἵσως τοῦ ἐν τῷ δωματίῳ Ε ταφέντος.

ΓΕΝΙΚΑ

Ολίγα λείψανα ἀνθράκων εὑρέθησαν σποραδικῶς καθ' ὅλην τὴν οἰκίαν, προήρχοντο δὲ πάντοτε ἐκ λεπτῶν ξύλων, οἷον καλαμίων ἢ ὁαδίων, ὃν διετήρουν καὶ τὸ σχῆμα Ἐπ' ἵσης κατὰ τόπους εὑρέθησαν μικραὶ μᾶζαι τοῦ μνημονευθέντος ἀσπροχώματος οὗ ἥσαν πλήρεις αἱ μικραὶ ἀποθῆκαι β₁, β₂. Ἐκ τούτων θὰ ἡδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἡ οἰκία κατεστράφη ὑπὸ πυρκαϊᾶς, τὰ δὲ μνημονευθέντα ἥχνη ἥσαν τῆς στέγης, ἥτις θὰ ἦτο ἐπίπεδος (δῶμα, ταράτσα), ἔχουσα τὸ λευκόχωμα ἀνωθεν στρώματος χόρτων καὶ καλάμων. Ο αὐτὸς τρόπος ἐπικρατεῖ καὶ σήμερον ἐν Κρήτῃ κατὰ τὴν στέγασιν τῶν οἰκιῶν εἰς τὰ χωρία.

Καθ' ὅσον ἐπιτρέπεται νὰ κρίνωμεν ἐκ τῆς ἀναστατώσεως ἣν είχον ἐπιφέρει αἱ μεταγενέστεραι ταφαί, τὰ διαμερίσματα τῆς οἰκίας δὲν είχον ἀποκλειστικότητα χρήσεως ἔκαστον, διότι εἰς ὅλα τὰ διαμερίσματα εὑρέθησαν ἀγγεῖα μεγάλα (πίθοι, ἀμφορεῖς) καὶ μικρά. Σημειώσεως ἀξιού εἶναι τὸ γεγονός ὅτι πάντα τὰ ἀγγεῖα καὶ ὅστρακα εὑρίσκοντο παρὰ τοὺς τοίχους, οὐδέποτε δὲ εἰς τὸ μέσον τῶν δωματίων, ὅπου μόνον σποραδικὰ τεμάχια ἀσήμαντα ἀγγείων είχεν ἡ ἐπίχωσις. Ἐπομένως τὰ σκεύη ἥσαν τεταγμένα παρὰ τοὺς τοίχους τῶν δωματίων. Τὸ δωμάτιον Β μόνον φαίνεται νὰ ἦτο οἰκιακῆς καὶ μαγειρικῆς χρήσεως ἴδιαιτέρως, διότι σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν ὅλοι οἱ τριπτήρες χάλικες, καθὼς καὶ οἱ μεγαλύτεροι ἐλλειψοειδεῖς τριπτήρες ἐκ ψαμμίτου, ἀκόντια κλπ.

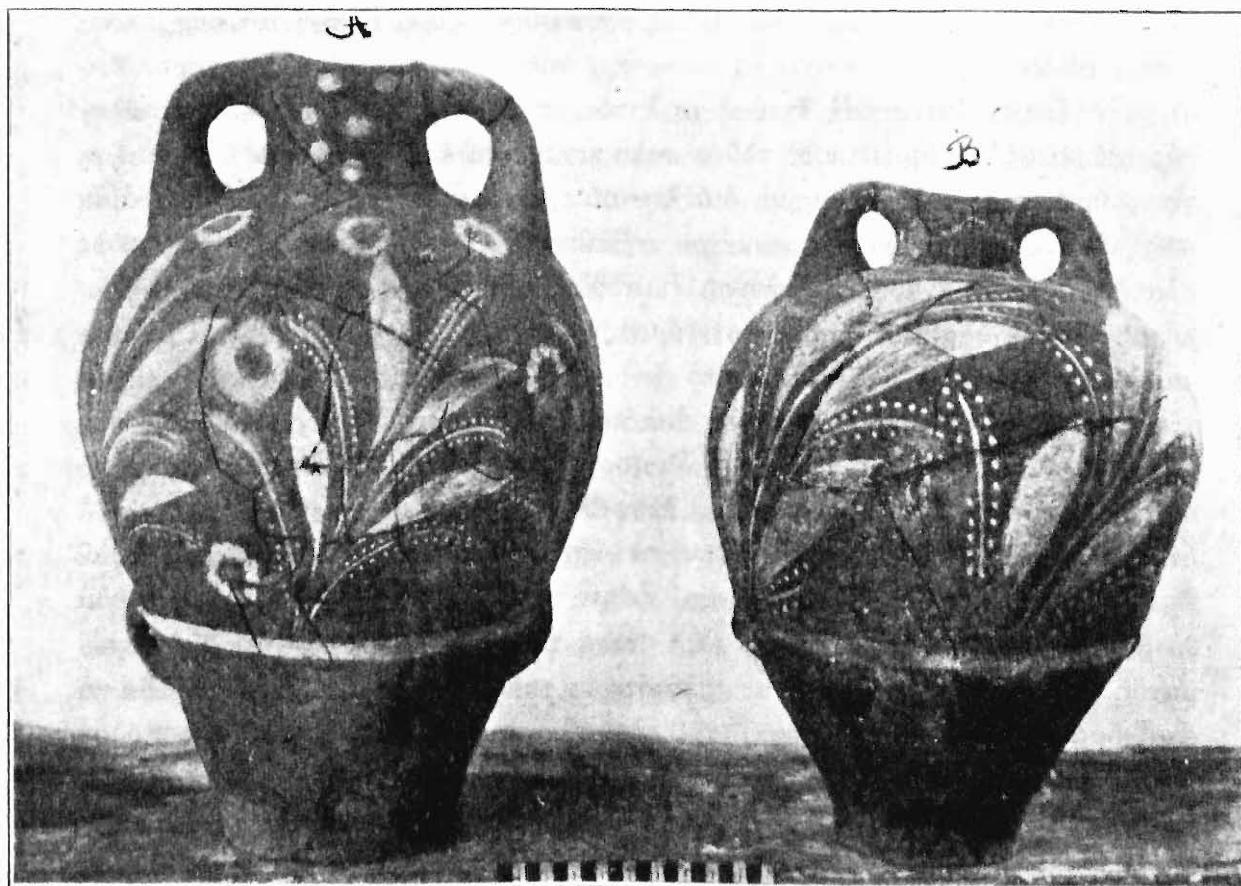
ΚΙΝΗΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Τὰ κυριώτερα καὶ περισσότερα τῶν κινητῶν εὑρημάτων εἶναι ἀγγεῖα πήλινα, διότι εἰς ἄλλα πολυτιμότερα εὑρήματα, ἰδίως δὲ μετάλλια, εἶναι πτωχόταται πάντοτε οὐ μόνον αἱ Μινωικαὶ οἰκίαι, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνάκτορα ἀκόμη. Διότι ἡ κενουμένης διμαλῶς τῆς οἰκίας παρελαμβάνοντο πάντα ὑπὸ τῶν κτητόρων ὡς πολύτιμα, ἡ βίᾳ καταστρεφομένης ἐλαφυραγωγοῦντο ὑπὸ τῶν συλητῶν, διὰ τοῦτο δὲ μόνον ἐκ τάφων ἔχομεν πολύτιμα μετάλλια εὑρήματα. Ἐν τῇ παρούσῃ οἰκίᾳ τὰ μόνα εὑρεθέντα μετάλλια ἀντικείμενα ἥσαν τὸ ἥμισυ χαλκῆς τριχολαβίδος καὶ ἐν γαληκοῦν μαχαίριον. Εὑρέθησαν ἀρκετὰ λίθινα σκεύη, ἔτι δὲ πλείστα πήλινα ἀγγεῖα.

¹ Ιδε B.C.H. 1908, σελ. 143 (Deonna).

Ἄγγεῖα. Εύμεγέθη σκεύη, ἵδιως πίθους καὶ μεγάλους ἀμφορεῖς, περιεῖχε πολλὰ ἡ οἰκία, ἃν καὶ οὐδὲν μέγα ἄγγεῖον εὑρέθη ἀκέραιον. Ὁλα δὲ τὰ εὑρεθέντα μεγάλα ἄγγεῖα ἀνήκουν εἰς τὰς δύο τελευταίας φάσεις τῆς Μεσομινωικῆς περιόδου (MM II καὶ III), ἐν ᾧ τὰ μικρὰ ἄγγεῖα τουναντίον εἶναι ὅλα σχεδὸν Ὅστερομινωικὰ I.

1. Τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν εὑρεθέντων ἄγγείων κατέχει ὁ ἀμφορεὺς εἰκ. 5 A. Τὸ ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι ἄγγεῖον B προέρχεται ἐκ τῶν ἴερῶν κρυπτῶν τοῦ



Εἰκ. 5. Μεσομινωικοὶ ἀμφορεῖς. A ἐκ τῆς οἰκίας, B ἐκ Κνωσοῦ, ἐκ τῶν κρυπτῶν τοῦ ἱεροῦ (Temple Repositories).

ἐν Κγωσῷ ιεροῦ (Temple Repositories), παραθέτω δ' ἐνταῦθα κατ' εὐμενῆ παραχώρησιν τοῦ Sir Arthur Evans, διότι ἡτο ἀδημοσίευτον, ἔνεκα τῆς μεγάλης δμοιότητος πρὸς τὸ πρῶτον. Ὁ ἀμφορεὺς A ἔχει ὑψος 0,56. Ὁ πηλὸς εἶναι κιτρινόλευκος περιέχων καὶ ἀμμον. Ἐπὶ τοῦ ἀνοικτοῦ καστανομέλανος στιλπνοῦ ἐπιχρίσματος εἰκονίζονται διὰ λευκοῦ ἀλαμποῦς χρώματος βλαστοὶ φυτοῦ μετὰ κλώνων, κλίνοντες δλίγον πρὸς δεξιά, ἔφερε δὲ πέντε τοιούτους κύκλῳ τὸ ἄγγεῖον. Μεταξὺ αὐτῶν εἰς τὰ κενὰ ὑπάρχουν ἀνὰ δύο ρυθμοῖς εἰδῆ κοσμήματα τὸ ἐν ὑπὸ τὸ ἄλλο, δν τὸ μὲν

κέντρον είναι πορτοκαλόχροος ζωηρού χρώματος (Purple orange), κύκλῳ δ' αὐτοῦ ὑπάρχουσιν ἔτερα λευκὰ στίγματα γενόμενα διὰ πληγάτων τοῦ χρωστῆρος. Κατὰ τὸ ἀνώτατον μέρος τοῦ ὕμιου περιθέει τὸν λαιμὸν σειρὰ ὅμοιῶν ὁδάκων, ἐπὶ δὲ τοῦ λαιμοῦ εἰκονίζεται δις τὸ ἵδιον κόσμημα, ἀλλὰ μεγαλύτερον, τὰ δὲ περιφερικὰ στίγματα δὲν ἐφάπτονται ἀλλήλων. "Οτε προσεκολλήθησαν αἱ λαβαὶ συνεπιέσθη καὶ τὸ στόμιον, ὥστε ἔλαβε σχῆμα ἐλλειψοειδές, οὗ μείζων ἔξωτ. διάμ. 0,16. Μία ζώνη χρώματος λευκοῦ κατὰ τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας ἀποτελεῖ τὸ ὄριον τῆς παραστάσεως, ἀκριβῶς δ' ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ φέρει τὸ ἀγγεῖον δύο μικροτέρας λαβάς.

Τὸ ἔτερον ἀγγεῖον Β, ἔχει τὸ στιλπνὸν ἐπίχρισμα βαθυτέρου καστανομέλανος χρώματος, διατηρεῖται δὲ τοῦτο πολὺ καλύτερον τοῦ προηγουμένου. Τὸ ζωγραφούμενον φυτικὸν κόσμημα, διὰ λευκοῦ χρώματος είναι, ως βλέπει τις ἀμεσως, τὸ αὐτὸν καὶ τοῦ προηγουμένου ἀγγείου. Τὰ φύλλα μόνον είναι σχετικῶς πλατύτερα, οἱ δ' ἀνθοφόροι κλῶνοι ἐνταῦθα διασχίζονται εἰς δύο κατὰ τὸ ἄνω μέρος, μεταξὺ δ' αὐτῶν ὑπάρχει στενόμακρον φύλλον. Τὸ κόσμημα είναι μὲ δίλιγωτέραν χάριν εἰς τὸ ἀγγεῖον τοῦτο ἀπεικονισμένον, εἰς τὸ ἀνώτατον δὲ μέρος τῶν ὕμιν λευκαὶ γραμμαὶ διήκουν ἀπὸ λαβῆς εἰς λαβήν. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο τῆς Κνωσοῦ είναι ὁ μόνος ἀμφορεὺς ὁ ὀποῖος ὑπῆρχεν ἐν τῷ Μουσείῳ μὲ 4 λαβάς, πρὸ τῆς εὑρέσεως τοῦ ἀγγείου Α καὶ ἐνὸς ἀλλού ὅμοιούν.

Είναι γνωστὸν ὅτι δλα τὰ ἀγγεῖα τὰ εὐρεθέντα ἐντὸς τῶν κρυπτῶν τοῦ ἱεροῦ ἐν Κνωσῷ, ἀνήκουν εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς ΜΜ III ἐποχῆς¹, ἐπομένως καὶ τὸ ἀγγεῖον Β. 'Αφ' ἔτέρου ὅμως τὸ Α, παρὰ τὴν ταυτότητα τοῦ φυτικοῦ κοσμήματος, φαίνεται ἀμέσως ὅτι είναι παλαιότερον τοῦ Β καὶ νομίζω ὅτι δυνάμεθα νὰ ἀναβιθάσωμεν τὴν ἡλικίαν του μέχρι τῆς τελευταίας καὶ ὠριμωτέρας περιόδου τῆς δευτέρας Μεσομινωικῆς ἐποχῆς (ΜΜ II b). 'Η ἀκμὴ τῆς ΜΜ τεχνοτροπίας (ΜΜ II), διεγόμενος Καμαραϊκὸς όυθμός, συνίσταται ὡς γνωστὸν εἰς τὴν δι' ἀρμονικῆς πολυχρωμίας παράστασιν καμπυλοσχήμων μοτίβων, χωρὶς νὰ ἀποκλείωνται ἐντελῶς καὶ τὰ γεωμετρικὰ σχήματα, ἀτινα (ἐν ἀπλουστέρᾳ πολυχρωμίᾳ) ἥσαν τὸ κύριον στοιχεῖον τῆς ἀμέσως προγενεστέρας περιόδου (ΜΜ I). 'Ακριβῶς ὅμως περὶ τὸ τέλος τῆς ὠρίμου περιόδου τοῦ Καμαραϊκοῦ όυθμοῦ ἐμφανίζεται καὶ ἡ ἀπεικόνισις τῆς φύσεως (ἐκλεγομένων θεμάτων ἐκ τοῦ φυτικοῦ κόσμου μόνον), ἥτις κατόπιν ἐγκαταλειπομένης ὁριστικῶς τῆς πολυχρωμίας ἀναπτύσσεται μετ' ίσχυρᾶς ὁπῆς νατουραλισμοῦ κατὰ τὴν ΜΜ III καὶ YM I ἐποχήν². 'Η παράστασις λοιπὸν τοῦ φυτικοῦ κόσμου, εἰσαχθεῖσα τὸ πρῶτον ἐν φέμεσουράνει ἔτι ἡ Καμα-

¹ Πρθλ. Evans Palace, 1, σελ. 550.

² Πρθλ. Duncan Mackenzie, JHS. 1906 σελ. 254 καὶ 257.

ραϊκὴ πολυχρωμία (πρβλ. ἔ. ἀ. σελ. 257), συνηγωνίσθη ἐπί τινα χρόνον μὲ τὰ καμπυλόσχημα πολύχρωμα μοτίβα. Ἡ εὐρεῖα δῆμος καταστροφή, ἥτις περὶ τὸ τέλος τῆς ΜΜ II ἐποχῆς ἐπῆλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα Κνωσοῦ καὶ Φαιστοῦ, συνετέλεσεν ὃστε ὁ μὲν πολύχρωμος ὁρθμὸς νὰ ἔξελιχθῇ ταχέως πρὸς δὲ λοσχερῆ μαρασμὸν καὶ διάλυσιν, ἐν ᾧ τὰ φυτικὰ στοιχεῖα τῆς διακοσμήσεως ἀνεπτύχθησαν περαιτέρω μονοχρώμως (κατ’ ἀρχὰς διὰ λευκοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ, ὅστερον δ’ ὁριστικῶς διὰ σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ ἐδάφους, ΥΜΙ καὶ γενικῶς Μυκηναϊκὴ τεχνοτροπία).

Ταύτην λοιπὸν ἀκριβῶς τὴν τάσιν βλέπομεν ἐν τῷ ἀγγείῳ Α. Ο μὲν φυτικὸς διάκοσμος παριστάνεται διὰ λευκοῦ χρώματος ἐν ἰσχυρῷ φυσικῇ ἀληθείᾳ, διατηρεῖται δ’ δῆμος ἔτι καὶ τὸ πολύχρωμον Καμαραϊκὸν στοιχεῖον διακοσμήσεως (δ ὁρόδαξ). Διὰ τὸν λόγον τοῦτον κατατακτέον τὸ ἀγγεῖον εἰς τὴν ΜΜ IIb ἐποχὴν καὶ δὴ εἰς τὴν ὡριμοτάτην ταύτης φάσιν. Ο φυτικὸς διάκοσμος ἐνταῦθα προτανεύει ἐνιαῖος ἀνὰ τὸ ἀγγεῖον, τῶν κλάδων καθικνουμένων ἀπὸ τῶν ὅμων σχεδὸν μέχρι τοῦ πυθμένος. Δὲν ἔχομεν δηλ. τὴν «ἀρχιτεκτονικὴν» κατὰ ζώνας διακόσμησιν, δπως λ. χ. εἰς τὸ ἀγγεῖον J.H.S. XXIII σελ. 178 εἰκ. 5, δπου ὁ κλάδος τεθεὶς ὁρίζοντιώς καταλαμβάνει μίαν μόνην ζώνην. Ἐνταῦθα ἔχει πλέον ἀποτιναχθῆ ἐξ ὀλοκλήρου αὐτῇ ἡ παράδοσις, ἡ δποία ἐν τούτοις ἥτο τόσον δυνατή, ὃστε ὁ τεχνίτης τοῦ ἐκ Φαιστοῦ πίθου *Monumenti Antichi* XIV, 1905 πίν. IX¹ μὴ δυνάμενος νὰ ἀπαλλαγῇ ταύτης τοσοῦτον ἀποτόμως, ἔχώρισε τὸ ἀγγεῖον του κατὰ κάθετα πεδία ἐναλλάξ σκοτεινοῦ καὶ ἀνοικτοῦ χρώματος, κατορθώσας οὕτω νὰ κάμῃ εύτυχῃ σύνδεσιν τῆς γηραιᾶς παραδόσεως μετὰ τοῦ νεωτερίζοντος ὁρθμοῦ, διότι εἰς τὰ ἀνοικτὰ πεδία ἔγραψε καλαμοειδῆ φυτὰ ἀπὸ ἀνωθεν ἔως κάτω τοῦ ἀγγείου².

Μεγάλην ἀναλογίαν ἔχει ὁ διάκοσμος τοῦ παρόντος ἀγγείου πρὸς τὸν τοῦ ἀγγείου τῆς αὐτῆς περίπου περιόδου τὸν εἰκονιζόμενον παρὰ Evans, Palace, 1 εἰκ. 194g (σελ. 262). Ο ὁρόδαξ εἰκονίζεται ἐνταῦθα ἐπ’ ἵσης μετ’ ὁρθμοῦ κέντρου καὶ τῶν στρογγύλων περιφερικῶν στιγμάτων λευκῶν.

Ἐὰν τὸ εἰκονιζόμενον φυτὸν εἰς τὸν ἀμφορέα Α καθὸς καὶ τὸν ἐκ Κνωσοῦ Β εἰναι πραγματικὸν καὶ πῶς δονομάζεται δὲν ἐπιτρέπουσιν αἱ βιτανικαὶ μου γνώσεις νὰ δρίσω. Εἰς τὸ προμνημονευθὲν σχεδίασμα τοῦ ἀγγείου ἐν Palace εἰκ. 194g τὸ εἰκονιζόμενον δμοιον φυτόν, δν πολὺ μικροτέρων διαστάσεων, δονομάζεται ἐλαία καὶ φαίνεται πράγματι δτι εἰναι ἐλαία μετὰ κλώνων ἀνθοφόρων ἡ ἡδη καρποφόρων, διότι ἀπαντᾶ καὶ ἐπὶ ἄλλων ἀγγείων τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου.

¹ Ἡ παραμποτὴ γίνεται κατὰ τὰ *Estrattia* τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, τὰ δποία δυστυχῶς φέρουν ίδιαιτέραν ἀριθμησιν τῶν πινάκων. Ἐν τῷ ἐνιαίῳ τόμῳ δ ἀριθμὸς τοῦ πίνακος εἰναι, φαίνεται, 83α. Ἀριθ. εὑρετ. μουσ. 1681.

² Πρβλ. Mackenzie ἐν J.H.S. 1906 σελ. 260.

Εἰς τοὺς ἀμφορεῖς ὅμως τὸ φυτὸν εἶναι μεγάλων διαστάσεων καὶ δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἔλαια, ἵσως δὲ δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς οὐδὲν πραγματικὸν εἶδος φυτοῦ, διότι μία ποῖά τις δόσις **μειξογενείας** (Hybridismus) παρατηρεῖται ἐν τῇ Μινωϊκῇ τέχνῃ, ὡς ἡδη παρετήρησεν ὁ καθηγητὴς κ. Halbherr¹, ἄνθη δὲ ἐνὸς εἶδους φυτοῦ συνάπτονται μετὰ φύλλων ἄλλου εἴδους. Ὁ τεχνίτης ἐπεζήτει τὴν συνολικὴν ἐντύπωσιν, καὶ ἀνευ σχολαστικῆς λεπτολογίας τὰ φυτὰ καὶ δένδρα παρι-

στάνονται οὕτως, ὅπως προξενοῦν τὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν παρατηρητὴν δι’ ἐνὸς στιγμαίου βλέμματος².

Ως πρὸς τὸ σχῆμα, οἱ ἀμφορεῖς οὗτοι κατάγονται ἐκ μεταλλίνων προτύπων, ὧν πηλίνας ἀπομιμήσεις συναντῶμεν ἀπὸ τῆς πρώτης ΜΜ ἐποχῆς³. Συνεκροτήθη εἰς ἀκόμη ἀμφορεὺς ἐκ τῆς ἀνασκαφείσης οἰκίας, μὴ ἀπεικονιζόμενος ἐνταῦθα, εὑρέθησαν δὲ καὶ τουλάχιστον δύο ἄλλων τὰ λείφανα, πάντων φερόντων διακόσμησιν διὰ λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ χρώματος, ἄλλὰ μόνον γραμμικῆν. Ὁ συγκροτηθεὶς ἔφερε τὸ γάνωμα ἐντονώτερον μέλαν ἢ ὁ ἀπεικονισθεὶς ἐν εἰκόνι δα, ἔχει δὲ τὰς δύο κάτω λαβὰς μᾶλλον ἀτροφικάς, ὅμοιας πρὸς τὰς τῆς εἰκ. 5 B. Τὸ στόμιον ἔχει τὰ χείλη περισσότερον πρὸς τὰ ἔξω κεκαμμένα, κατὰ ζωηροτέραν ἀνάμνησιν τῶν μεταλλίνων προτύπων.



Eἰκ. 6. ΜΜ πίθος μετὰ προχοῆς.

(”Ιδε Palace ε. ἀ. εἰκ. 140). Ἡ διακόσμησις συνίστατο ἀπὸ ζώνας χρώματος ἐναλλάξ λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ βαθέος (carmiin) κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλίας, φέρει δὲ καὶ μίαν ἐρυθρὰν ζώνην κατὰ τὴν σύμφυσιν τοῦ λαιμοῦ πρὸς τὸν ὕμοντος. Τὸ ἐπὶ τῶν ὅμων κόσμημα, δπερ ἡτο κυρίως διὰ λευκοῦ χρώματος, εἶναι δύσσυμβλητον ὡς ἐντελῶς ἔξιτηλον. Υψος 0,47. Διάμ. μεῖζων στομίου 0,13.

2. Πιθοειδὲς ἀγγεῖον μετὰ προχοῆς, εἰκ. 6. Ο πηλὸς εἶναι ἐρυθρωπὸς μετὰ

¹ Monum. Antichi XIII, 1903 σελ. 57.

² Fimmen, die Kret.-Myk. Kultur² σελ. 137.

³ Ιδε Evans Palace I, εἰκ. 140 σελ. 193.

μικρῶν πετραδίων ἐγκαταμεμειγμένων. Ἐπὶ τοῦ καστενερύθρου στιλπνοῦ ἐπιχρίσματος διὰ λευκοῦ ἀλαμπτοῦ εἰκονίζεται κύκλῳ περὶ τὴν κοιλίαν ἄνω μία συνεχὴς σπείρα, ὑπὸ δὲ ταύτην δύο λευκαὶ ζῶνται. Ὅπὸ ταύτας, ἀν̄ εἶχεν ἄλλον διάκοσμον, ἐγένετο ἔξιτηλος. Ὅψος 0,61. Διάμ. χειλέων ἔξωτ. 0,31.

Καὶ τὸ ἀγγεῖον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ΜΜ IIb ἐποχῆν, ἔχει δὲ κατὰ σύμπτωσιν καὶ ἐκ Κνωσοῦ τὸ ἀκριβῶς σχεδὸν ἀντίστοιχόν του¹. Τὸ ἀγγεῖον εἶναι χειροποίητον, διότι τὰ εὐμεγέθη ἀγγεῖα ἔξακολουθοῦσι κατασκευαζόμενα κατὰ τὸν παλαιὸν τρόπον καὶ ἀφ' οὗ ἡδη πρὸ πολλοῦ εἶχε γενικευθῆ ἡ χρῆσις τοῦ τροχοῦ εἰς τὰ μικρότερα ἀγγεῖα. Τὸ ἐκ Κνωσοῦ ἀγγεῖον διαφέρει κατὰ τοῦτο, ὅτι ὑπὸ τὴν συνεχὴν σπείραν καὶ ὑπὲρ ταύτην πέριξ τῶν χειλέων φέρει σειρὰν μηνίσκων ἐναλλάξ λευκῶν καὶ ἐρυθρῶν. "Ἄν καὶ εἰς τὸ ἡμέτερον ἀγγεῖον δὲν ὑπάρχει ἡ σειρὰ τῶν ἡμισελήνων οὕτε ἄλλο κόσμημα ἐρυθροῦ χρώματος (δὲν ἐσώθη τουλάχιστον), ἀλλὰ γίνεται χρῆσις τοῦ λευκοῦ μόνον, ἐν τούτοις ἀμφότερα τὰ ἀγγεῖα φαίνονται ἐναργῶς σύγχρονα καὶ ἀνήκουσιν εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ λεγομένου παλαιοτέρου ἀνακτορικοῦ ὁνθμοῦ, διότι ὁ διάκοσμος αὐτῶν ἔχει ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τῶν συγχρόνων τοιχογραφιῶν τοῦ Μεσομινωικοῦ ἀνακτόρου. Οὐ μόνον οἱ μηνίσκοι οὓς φέρει τὸ ἐκ Κνωσοῦ ἀγγεῖον εὑρέθησαν καὶ εἰς τεμάχια συγχρόνων τοιχογραφιῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ στρώματος², ἀλλὰ καὶ ἡ ζωφόρος τῆς λευκῆς σπείρας ἀνάγεται κατὰ τὸν Evans³ εἰς τὴν αὐτὴν διακόσμησιν τῶν ἀνακτόρων.

Ἡ πρώτη τῆς σπείρας ἔξαπλωσις ἐν Κρήτῃ ἐπὶ σφραγίδων καὶ ἀγγείων εἶναι κύριον φαινόμενον ἡδη τῆς Πρωτομινωικῆς 3 ἐποχῆς ΠΜ III⁴, τὸ στοιχεῖον δὲ τοῦτο εἰσήχθη ἀναμφιβόλως εἰς Κρήτην ἐκ τῶν Κυκλαδῶν, ὃν ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τὴν νῆσον κυρίως εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἔξασκεῖται. Εἰς τὰς Κυκλαδικὰ ἀγγεῖα. Εἶναι δὲ σημειώσεως ἀξιον διότι ἡ σπείρα ἐκ τῆς ΠΜ ἐποχῆς τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἐπιζῆ ἀναλλοίωτος ἐν τῷ ἀρχικῷ λευκῷ αὐτῆς χρώματι, σπανίως εἰκονίζομένη ἐρυθρὰ ἡ μέλαινα⁵. Ἐννοεῖται ὅτι τὰ παλαιότερα ταῦτα διακοσμητικὰ στοιχεῖα ἀποσυντιθέμενα καὶ ἐλευθερούμενα νῦν ἀπὸ τὸ παλαιόν των περιβάλλον εἰσέρχονται εἰς τὴν διακόσμησιν ὑπὸ ἐντελῶς νέας συνθήκας, ὥστε εἰς τὸ ἡμέτερον ἀγγεῖον, ὡς καὶ εἰς τὸ ἐκ Κνωσοῦ, ἡ σειρὰ τῆς συνεχοῦς ἡ τρεχούσης σπείρας κατέχει πλέον τὸν κυριώτερον ὄρλον τῆς διακοσμήσεως τοῦ ἀγγείου,

¹ Ἰδε J.H.S. 1908 σελ. 177 καὶ Evans Palace εἰκ. 192α σελ. 257.

² Ἰδε Fyfe, Painted plaster decor. at Knossos, Journ. of the Royal Inst. of Br. Architects πίν. X ἀριθ. 4, σελ. 116, σελ. 109 εἰκ. 2.

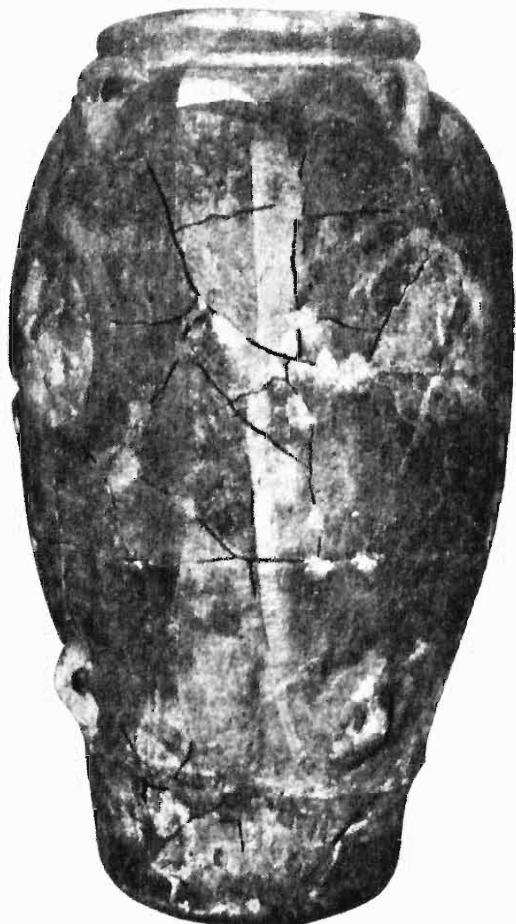
³ Palace 1, σελ. 265.

⁴ Evans Palace, 1, σελ. 112.

⁵ Πρόλ. Mackenzie J.H.S. 1906 σελ. 259.

καταλαμβάνουσα τὴν θέσιν ἦν εἰς ἄλλο δημοιον ἀγγεῖον (J.H.S. XXIII σελ. 178 εἰκ. 5 καὶ Palace σελ. 255 εἰκ. 191 (τὸ μέγα ἐν τῷ μέσῳ) κατέχει ὁ κλάδος φυτοῦ πέριξ τῆς γαστρός¹.

Ἐν Κνωσῷ, ὅπου τὰ στρώματα ἡσαν ἀδιατάρακτα, τὰ ἐν λόγῳ ἀγγεῖα εύρεθησαν ἀμέσως ὑπεράνω τοῦ στρώματος τῶν Καμαραικῶν (ΜΜ II), ἥτοι ἀνάγονται εἰς τὴν ΜΜ IIb ἐποχήν. Ἐκεῖ ἐπομένως δέον νὰ ἀναγάγωμεν καὶ τὸ δημοιον ἀγγεῖον εἰκ. 6.



Εἰκ. 7. Πίθος ΜΜ IIIa.

3. *Πίθοι*. Εἰκὼν 7 καὶ 8. Πολλῶν πίθων λείψανα εύρεθησαν ἐντὸς τῆς οἰκίας (τουλάχιστον ἑπτά), τῶν πλείστων δημως εἶχον ἔξαφανισθῆ τὰ ὅστρακα πλὴν δλίγων τινῶν, σχεδὸν δ' ἐντελῶς δύναται νὰ ἀνασυγχροτηθῆ μόνος ὁ τῆς εἰκ. 7. Οὗτος εύρεθη ἐντὸς τοῦ διαμερίσματος Α, πεπτωκὼς κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου (δλίγον βιορειότερον τοῦ σημείου α, εἰκ. 2) μὲ τὸ στόμιον πρὸς Βορρᾶν. Ἐντὸς τοῦ δωματίου Ε ἀμέσως ὑπὸ τὸν μεταγενέστερον νεκρὸν ἡσαν ἐστρωμένα τὰ περισφέρμενα τεμάχια τοῦ πίθου εἰκ. 8, εἰς τρόπον ὥστε ἐνόμισα κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς εύρεσεως ὅτι τὰ ὅστρακα εἶχον στρωθῆ ἐπίτηδες ως κοίτη τοῦ νεκροῦ. Μέρος ὅστρακων τοῦ αὐτοῦ πίθου καθὼς καὶ λείψανα ἐνδὸς ἢ δύο δλλῶν εύρεθησαν ἐντὸς τοῦ δωματίου Δ. Ἐντὸς τοῦ Α καὶ παρὰ τὴν πρὸς τὸ Γ θύραν εύρεθη ἀκέραιος ὁ πυθμὴν ἐνδὸς πίθου μὲ σχοινοειδὲς ἀνάγλυφον κόσμημα κατὰ τὴν περιφέρειαν (τοῦ εἴδους δηλ. τοῦ πίθου εἰκ. 8). Εύρεθη εἰς ἐντελῶς δριζοντίαν θέσιν καὶ ἡσαν τόσον ἐπιμελῶς ἀποκεκομένα τὰ τοιχώματα, ως εἰ εἰχε γίνει τοῦτο ἐπίτηδες².

Ἐν τῷ δωματίῳ Γ θὰ εύρεθησαν ἵσως ὅστρακα πίθων, ἀλλ' ἐν τῷ ἡμερολογίῳ μου ἔχω σημειώσει μόνον δύο στόμια πρόχων ἐκ τοῦ μέρους τούτου.

¹ Πρὸς. καὶ MacKenzie J.H.S. 1906 σελ. 260.

² Πολλάκις θραυσμένου ἐνδὸς πίθου μετεχειρίζοντο τὸν πυθμένα του ως κάλυμμα ἀλλου πίθου, ως ἀνακοινοὶ μοι ὁ κ. Ξανθουδίδης.

Ο πίθος τῆς εἰκ. 7, ύψηλὸς ἀναλόγως πρὸς τὴν διάμετρόν του, εἶναι ἐκ πηλοῦ ὑπολεύκου, ἐφ' οὗ διὰ καστανερύθρου χρώματος ἔζωγραφήθη κόσμημα ὡς ἐν μέγα καὶ παχὺ Ο, τὸ δόποιον καταλαμβάνει ἐντὸς αὐτοῦ ἀνὰ δύο ὑπαλλήλους λαβὰς τοῦ ἀγγείου. Ἐν τῷ κέντρῳ δὲ τοῦ Ο μένει στρογγύλον σημεῖον ἄνευ χρώματος (φαίνεται ὀλίγον ἐν τῇ εἰκόνι ἀριστερᾷ). Παρὰ τὸν πυθμένα περιέθεε τὸ ἀγγεῖον πλατεῖα ζώνη χρώματος ζωηροτέρου πως, σχεδὸν κεραμεοῦ. Ὕψος 0,75. Διαμ. ἔξωτ. χειλέων 0,29.

Ἐν τῇ εἰκόνι 8 εἰκονίζεται τὸ ἄνω ἥμισυ περίπου μεγάλου πίθου, ὃστις ἔφερε διακόσμησιν ἀναγλύφων ζωῶν εύθειῶν καὶ ὁφιοειδῶν μετ' ὀρθίων αὐλακώσεων ἐγκεχαραγμένων ἐπὶ τῶν ζωῶν. Εἶναι τὸ συνηθέστερον σχῆμα τῶν Μινωικῶν πίθων τῆς τελευταίας ἐποχῆς (ΥΜ), ὃν ὅμως μερικοὶ δύνανται νὰ ἀναχθοῦν εἰς τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς τοίτης ΜΜ ἐποχῆς (ΜΜ III β). Ἐκεῖ ὅπου προσεκολλήθησαν αἱ λαβαὶ τὸ ἀγγεῖον ἐκοσμήθη διὰ καστανομέλανος χρώματος μὲν τὸν λεγόμενον δι' ἐπιστάξεως τρόπον, ή διὰ καταλιβάδων (trickle decoration). Εἰς σπόγγος δηλ. ή ἀπλοῦν ὁάκος ἐμβεβαπτισμένον εἰς τὸ χρῶμα ἐπιέζετο ἐπὶ τοῦ ἀγγείου καὶ τὸ χρῶμα κατέρρεε σχηματίζον ἀριθμόν τινα ὁενόρων (ὕψος σφράγιμος τοῦ πίθου 0,75, διαμ. 0,45).



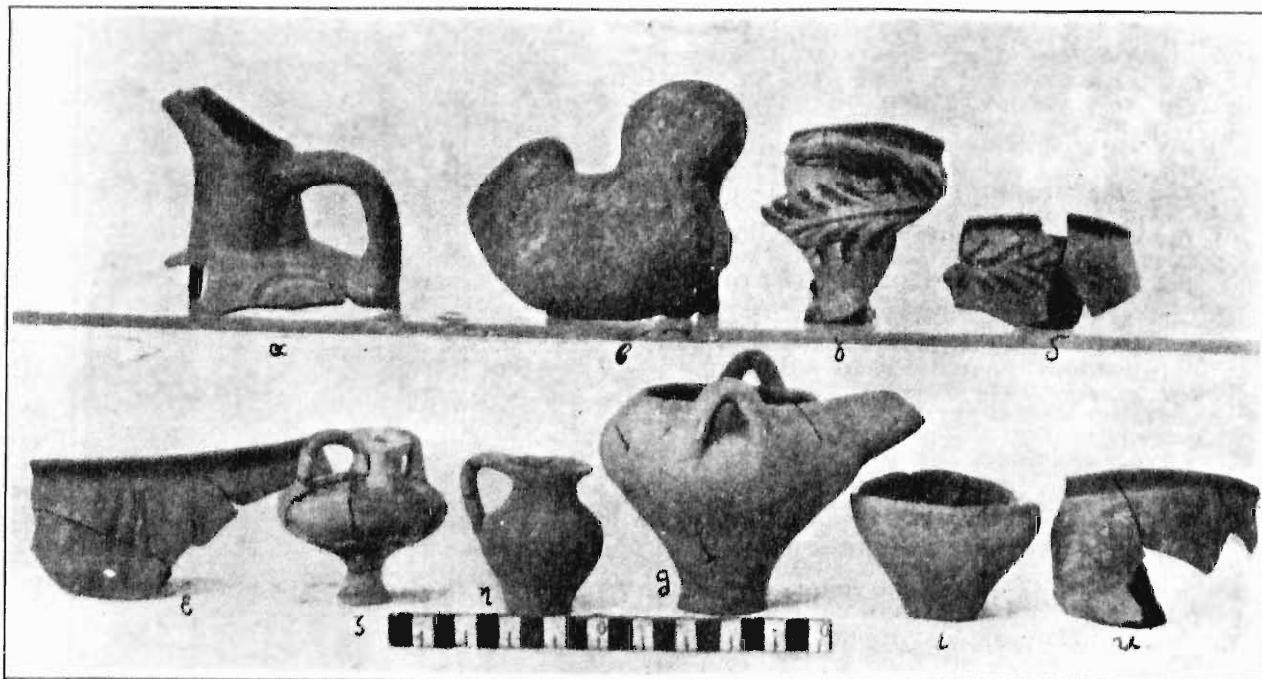
Εἰκ. 8. Πίθος ΜΜ III β .

Ἐνρέθησαν καὶ δύο ή τριῶν ἔτι πίθων λείψανα συνηθεστάτου ΜΜ III σχῆματος, ἔξι δὲν όμως οὐδεὶς συνεχροτήθη ἀρκετά, διότι ὅλων ἔλειπον τὰ τεμάχια. Οἱ πίθοι οὗτοι οὐδεμίαν φέρουν διακόσμησιν πλὴν τοῦ δι' ἐπιστάξεως κοσμήματος, ἔχουν δὲ ή μίαν σειρὰν λαβῶν παρὰ τὰ χεῖλη, ή φέρουν συνηθέστερον καὶ δευτέραν πρὸς τῷ πυθμένι. Ἀκριβῶς δμοιοι καὶ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ φάση τὴν δι' ἐπιστάξεως διακόσμησιν, εἶναι οἱ ἐν Φαιστῷ κατὰ χώραν εύρισκόμενοι πίθοι ἐντὸς τῶν ἀποθηκῶν τοῦ ΜΜ ἀνακτόρου, τῶν ἀνακαλυφθεισῶν ὑπὸ τὸ μέγαρον τοῦ 'Υστερομινωικοῦ¹.

¹ "Ιδε Monum. Ant. XIV σελ. 117 (421) καὶ πίνακα II (κατὰ τὸ Estratto).

Πάντες ούτοι οί πίθιοι ἀνήκουσιν εἰς τὴν τρίτην Μεσομινωικὴν ἐποχήν. Εἰς τὴν πρώτην αὐτῆς περίοδον δύναται, νομίζω, νὰ ἀναχθῇ ὁ πίθιος τῆς εἰκ. 7, μὲ τὸ μέγα ἔλλειψοειδὲς καστανέρυθρον κόσμημα καὶ τὴν ἐρυθρωπὴν ζώνην τοῦ πυθμένος. Τὰ δι’ ἐπιστάξεως κεκοσμημένα ἀγγεῖα ἀνήκουσιν εἰς τὰ χονδροειδέστερα καὶ εὔτελέστερα σκεύη τῆς τρίτης ΜΜ ἐποχῆς¹. Τῆς ὑστάτης δὲ περιόδου (ΜΜ IIIb) τῆς μεταβατικῆς πρὸς τὴν Ὅστερομινωικὴν I, εἶναι ὁ πίθιος μὲ τὴν ἀνάγλυφον διακόσμησιν, ἔχων διμως καὶ τὰς ἐπιστάξεις.

4. *Μικρὰ ἀγγεῖα.* Ἡ καταστροφὴ τὴν ὁποίαν ἐπροξένησαν εἰς τὰ στρώ-



Elxaw 9.

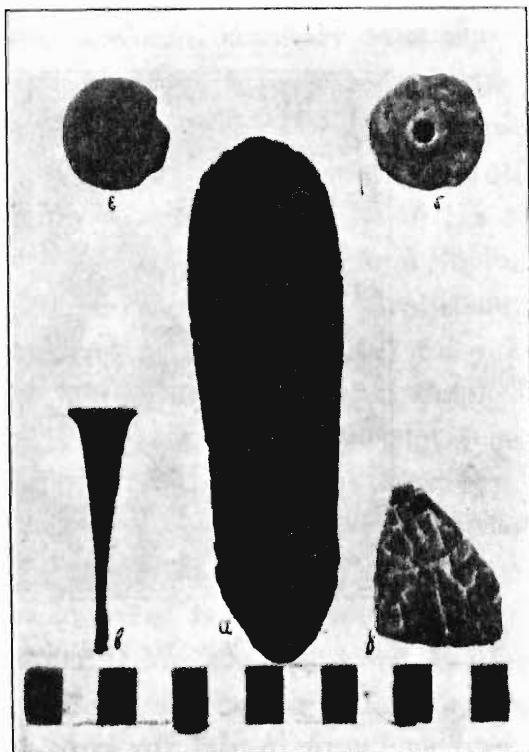
ματα τῆς οἰκίας οἱ χριστιανικοὶ τάφοι, διαφαίνεται κυρίως εἰς τὰ μικρὰ ἀγγεῖα, ἐξ ὧν δὲν ἡτο δυνατὸν κανὲν σχεδὸν νὰ ἀνασυσταθῇ ἐξ ὀλοκλήρου, ἢν καὶ πλῆθος μέγα δστράκων ἔξεσκάφη. Λείψανα πολλὰ εὑρέθησαν ίδιως ἀγγείων μαγειρικῆς χρήσεως, τῶν φερόντων καὶ τρεῖς μακροὺς πόδας (χυτρῶν), πολλὰ ἐκ τῶν δποίων είχον μεγάλως ὑποφέρει ἐκ τῆς μακροχρονίου ἐπὶ τοῦ πυρὸς χρήσεως, διότι ἡσαν μαῦρα καὶ εὔθραστα ἐκ τῆς πολλῆς καύσεως. Ταῦτα εὑρέθησαν ίδιως εἰς τὸ δωμάτιον B, δύνανται δὲ νὰ ἀνήκωσι (τινὰ τουλάχιστον) καὶ εἰς τὴν Μεσομινωικὴν ἐποχήν².

¹ Πρόλ. Evans Palace σελ. 571.

⁸ Προβλ. δόμοια εύρεθέντα σκεύη μαγειρικής χρήσεως ἐν Κνωσῷ Palace, σελ. 569, εἰκ. 414.

Τὰ ἄλλα μικρὰ σκεύη, ὅσα δύνανται νὰ χρονολογηθῶσιν, ἀνήκουν σχεδὸν ὅλα εἰς τὴν YM I ἐποχήν. Ἐν τῇ εἰκόνι 9 ἔξελέγησαν μερικὰ ἀγγεῖα καὶ ὅστρακα χαρακτηριστικά. Τὸ ἐν τῷ μέσῳ μικρὸν ἀγγεῖον θ (ῦψος 0,11, διάμ. στομ. 0,08) μετὰ προχοῆς εἶναι ἐκ λευκοῦ πηλοῦ ἀνευ οὐδεμιᾶς διακοσμήσεως. Τὴν πρώτην του τυπικὴν ἐμφάνισιν ἔχει εἰς τὰς πρώτας φάσεις τῆς MM ἐποχῆς¹, διατηρεῖται δὲ καὶ κατὰ τὴν Ὑστερομινωικήν. Ἐπειδή, παρ' ὅλην τὴν ἀναστάτωσιν τῶν στρωμάτων, εὑρέθη ὅμοιον μετὰ τοῦ πίθου εἰκ. 7, νομίζω ὅτι εἶναι Μεσομινωικὸν III. Τὰ ἀγγεῖα η καὶ ι εἶναι κοινὰ τῆς YM ἐποχῆς, καθὼς καὶ τὰ τεμάχια ἐκ μονώτων κυάθων γ, δ, ε, χαρακτηριστικὰ τῆς YM I περιόδου. Τὸ γ καὶ δ φέρουν δι' ἔρυθροῦ χρώματος κλάδον, τὸ ε διὰ τοῦ αὐτοῦ χρώματος ἔφερεν ἀνὰ τρία φυλλοειδῆ κοσμήματα, καὶ μεταξὺ αὐτῶν κρεμαμένους ὅρμους (festoons). Τὸ ὅστρακον καὶ ἔξ ὁμοίου κυπέλλου εἶναι ὀλίγον τι ἀσύνηθες, διότι ἀποτελεῖται ἔξ ἑλαφροῦ κιτρινοτέφρου πηλοῦ ὡς καπνισμένου, ἔφερε δ' ὡς φαίνεται σειρὰν φυλλοειδῶν κοσμημάτων γεμάτων ἀπὸ τεμνομένας γραμμάς. Δύο ἡ τρία τῆς αὐτῆς τέχνης ἀγγεῖα γνωρίζω ἀκόμη ἐν τῷ Μουσείῳ Ἡρακλείου, ίδιως ἐν ἐκ τῆς Ἀγίας Τριάδος (ἀδημοσίευτον). Εἶναι κυλινδρικὴ πυξίς ἡ χυτροειδὲς ἀγγεῖον, ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀκριβῶς πηλοῦ καὶ φέρον διὰ τοῦ αὐτοῦ μαύρου ἀλαμποῦς χρώματος ὡς κύριον κόσμημα γραμμὰς διασταυρουμένας κατὰ ὁρμῶν (ἀριθ. εὐρετ. 3008). Τὸ α τέλος εἶναι τὸ ἄνω μέρος συνήθους YM I προχόνης.

Μοναδικὸν ὑπῆρξε τὸ ὅστρακον γ τῆς εἰκ. 10, εὐρεθὲν εἰς τὸ μικρὸν διαμέρισμα β₂ τοῦ δωματίου B (εἰκ. 2). Εἶναι ἔξ ἀγγείου «barbotine», ἐπίτηδες δηλ. κατεσκευασμένου μὲ ἀνώμαλον τὴν ἐπιφάνειαν, ἐκ κιτρίνου πηλοῦ. Ὁμοιον τὴν τέχνην ἀγγεῖον, ἵνα ἐκ πολλῶν ἀναφέρωμεν ἐν παράδειγμα, ἵδε ἐν Palace I, σελ. 181, εἰκ. 129a. Ἡ τεχνοτροπία αὐτη τῶν «barbotine» ἀγγείων ἐμφανίζεται εἰς τὸ τέλος τῆς πρώτης MM ἐποχῆς καὶ διαρκεῖ ἐπί τινα χρόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς

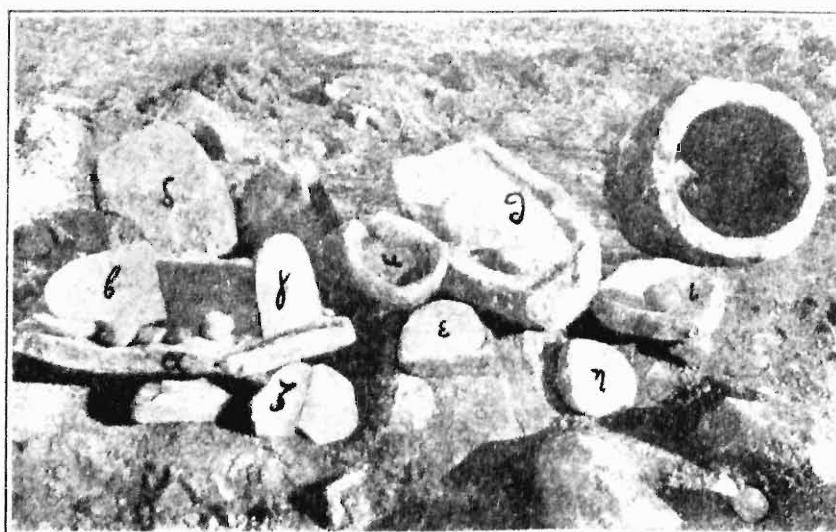


Εἰκὼν 10.

¹ Ἐδε Palace σελ. 579, δμοια δ' ἀγγεῖα ἐν εἰκόνι 408 Ε καὶ 421 ἀριθ. 4.

δευτέρας (ΜΜ Ιβ - ΜΜ ΙΙα, ἵδε Evans Palace I, σελ. 239). Προκειμένου περὶ ἀγγείων μεμονωμένων ἐκ τοῦ ὁνθμοῦ μόνον δὲν δύναται τις νὰ διαγνώσῃ πάντοτε τὴν ἐποχὴν μετ' ἀσφαλείας.

5. Λιθίνα. Πλὴν τῶν πηλίνων εὑρέθησαν καὶ ἀρκετὰ λίθινα σκεύη ἐντὸς τῆς οἰκίας, ὃν τὰ κυριώτερα εὑρίσκονται ἐν εἰκ. 11. Πάντα σχεδὸν εὑρέθησαν ἐντὸς τῶν προχείρων ἔγχων οἴτινες ἐσχημάτιζον τὰς πλευρὰς τῶν χριστιανικῶν τάφων. Τὰ δ , γ , δ , ϵ , εἶναι ἀκόντια καὶ τριπτήρες πάντα κατεσκευασμένα ἐκ χονδροκόκκου ψαμμολίθου, εὑρέθησαν δὲ (όμοιοι μετὰ τῶν εἰκονιζομένων χαλίκων



Εἰκ. 11. Τινὰ τῶν λιθίνων σκευῶν τῆς οἰκίας.

τριπτήρων) κατὰ τὸ πλεῖστον ἐντὸς τοῦ διαμερίσματος Β καὶ ὀλίγα ἐντὸς τοῦ Ε. Τὰ α , θ , ι εἶναι λίθιναι ἀβαθεῖς λεκάναι, αἱ πρῶται πολὺ μεγάλαι (θὰ εἶχον διάμετρον 0,60 - 0,70 ἥν ἐσώζοντο ἀκέραιαι). Τὰ χείλη κατὰ τὴν περιφέρειαν μόλις ὑπανεγείρονται, δὲ λίθος ἔξωτεροις δὲν εἶχεν ἐπιμελῶς πελεκηθῆ. Ἐντὸς τῶν λεκανῶν αὐτῶν ἐτοποθέτησα μερικοὺς ἐκ τῶν εὑρεθέντων ποταμίων ἢ θαλασσίων χαλίκων, στρογγύλων ἢ ἐπιμήκων, ὃν τινες, ἐν ᾧ ἦσαν ἀρχικῶς σφαιρικοὶ ἐκ τῆς πολλῆς χρήσεως κατήντησαν ἐντελῶς πλακωτοί. Ὅμοιοι χάλικες εὑρίσκονται πανταχοῦ τῶν Μινωικῶν ἀνασκαφῶν. Ἐχρησίμευον, φυσικά, ὡς καὶ αἱ εὐρεῖαι ἀβαθεῖς λεκάναι, ἵνα τρίβωσι καὶ συντρίβωσι διαφόρους καρποὺς πρὸς οἰκιακὰς χρείας (πολλάκις λ. χ. ἔχω ἵδει δι' ἐνδὸς ὅμοιου χάλικος γυναικας νὰ συντρίβωσιν ἔλαιας, ἃς ἀνὰ πολλὰς τοποθετοῦσιν ἐπὶ μιᾶς πλακός, εἴτα δὲ τύπτουσι ταχέως ἀνὰ μίαν ἅπαξ καὶ τοποθετοῦντες ἐντὸς πίθων μετὰ ὄριγάνου καὶ ἀλατος κατασκευάζουσι τὰς φαγωσίμους «τσακιστὲς ἐληές»). Τὸ κ εἶναι μία μικρὰ (διάμ. 0,15) ἀλλὰ κάπως

βαθυτέρα πύελος, λ δὲ εἶναι μέγας λίθος (μῆκ. 0,30, διάμ. 0,25) διάτρητος, τῆς ὀπῆς στενούμενης ὀλίγον πρὸς τὰ κάτω. Τὰ ζ καὶ η τέλος εἶναι δύο δίσκοι λίθινοι ἐπιμελῶς λειανθέντες, δύν εὑρέθησαν καὶ ἄλλοι¹.

6. *Μετάλλινα σκεύη* δὲν εὑρέθησαν ἢ τὰ α καὶ β τῆς εἰκ. 10. Τὸ δεῖ εἶναι τὸ ἥμισυ χαλκῆς «τριχολαβίδος» (ἥδύνατο ὅμως καὶ πρὸς διευθέτησιν τῆς δπτρας τοῦ λύχνου νὰ χρησιμοποιῆται, μάλιστα δταν εἶναι μειζόνων πως διαστάσεων), διασφῆζον μῆκος 0,065. Τὸ α εἶναι χαλκοῦν μαχαίριον διασφῆζον καὶ τοὺς τρεῖς ήλους τῆς λαβῆς, πλατυνόμενον δὲ πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἀντὶ αἰχμῆς καταληγον εἰς ἀμβλὺ τόξον ἢ μᾶλλον εἰς ἐντελῆ περιφέρειαν κυκλικήν, κοπτερὰν δπως καὶ αἱ δύο πλευραί. Τὸ ἔλασμα εἶναι λεπτόν, μὴ ἔχον τὸ πάχος τῶν αἰχμηρῶν ἐγχειριδίων. Μῆκος 0,14. Τοιούτων ἐργαλείων ἔξι ἔχουσιν εὑρεθῆ ἐν τῷ YM κοιμητηρίῳ τῆς Τζαφέρ - Παπούρας², ἐν δὲ καὶ ἐν τῷ τάφῳ «τῶν διπλῶν πελέκεων»³. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἑκείνην ἡσαν ἀκόμη μερικὰ τοιαῦτα ἐργαλεῖα γνωστὰ καὶ δ Sir A. Evans εἶχεν ἐκφράσει τὴν γνώμην ὅτι ταῦτα ἡσαν ἔνδεια⁴, δπως ἡδη ὁ Sophus Müller εἶχεν ἐκφράσει δμοίαν είκασίαν⁵ περὶ τοιούτου ἐργαλείου δ ὁ Schliemann ἐλέγετο εὑρὼν ἐν Μυκήναις, διότι ὑπάρχει δμοιότης τις πρὸς «ἔνδεια» τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος τῆς Εὐρώπης⁶. Τὸ αὐτὸ δ' ὑποστηρίζει καὶ δ de Ridder, Catal. d. bronz. de la soc. archéol. σελ. 100. Νομίζω δμως ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἔνδειαν, ἵσως δὲ δὲν πιστεύει τοῦτο σήμερον οὐδὲ δ Sir A. Evans. Τοιαῦτα ἐργαλεῖα ἔχουσιν εὑρεθῆ τώρα πλειστα ἔξι δλων τῶν περιόδων, ἀπὸ τῆς Πρωτομινωικῆς ἐντὸς τῶν θολωτῶν τάφων τῆς Μεσαρᾶς μέχρι τῆς τελευταίας Υστερομινωικῆς καὶ Υστερομυκηναϊκῆς. Εἶναι μοι γνωστὰ τοιαῦτα ἐκ Πλατάνου Μεσαρᾶς⁷. Ἀπὸ τὸ Πορτί⁸, ἀπὸ τὴν Κουμάσαν⁹. Ἐπ' ἵσης ἐκ Μόχλου προέρχεται ἐν μέγα εὔρυ¹⁰, δπερ δ Seager χαρακτηρίζει ὡς «περίεργον λεπίδα μαχαιρίου» σχεδὸν

¹ Πρὸλ. ἀνάλογα λίθινα σκεύη ἐκ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ ἐν Monum. Ant. XIV 1905, σελ. 475 - 6 εἰκ. 84.

² Evans, The Prehistoric tombs of Knossos (ἐκ τῆς Archaeologia τόμ. LIX).

³ The tomb of the double axes κλπ. εἰκ. 53 (ἐκ τῆς Archaeologia τόμ. LXV).

⁴ Preh. tombs of Knossos κλπ. σελ. 117, πρὸλ. εἰκ. 78. Ἐπαναλαμβάνει τὴν είκασίαν ἐν Tomb of double axes σελ. 58 ἀριθ. 2c καὶ εἰκ. 58.

⁵ Ursprung und erste Entwicklung der Europ. Bronzekultur σελ. 9, εἰκ. 23.

⁶ "Ομοιον π. χ. ἀναφέρει δ Paribeni ἐν Monum. Ant. Linc. XIV, 1905 σελ. 33 - 4 (estratto) ἢ 705 - 6 ἐκ Panticala (Σικελίας), τῆς δευτέρας Σικελικῆς περιόδου. ('Η δευτέρα Σικελική περίοδος ἀνήκει εἰς τὸν χαλκόν. 'Η πρώτη Σικελική ἀνήκει εἰς τὴν λιθοχαλκῆν ἐποχήν, ἢ δὲ καλουμένη Σικανική εἶναι νεολιθική, ὡς ὀρισε πρῶτος τὰς ἐποχὰς ὁ Orsi. 'Ιδε Fimmen, Die Kr. Myk. Kultur² σελ. 108 ἄξ., Ιδίως 110).

⁷ Ξανθουδίδου - Droop The waulted tombs of Messara πίν. LVI ἀριθ. 1905, πρὸς δ' ἔτι οἱ ἀριθμοὶ εὐρετ. 1986, 1987 καὶ ἄλλα ἀκόμη.

⁸ "E. ἀ. πίν. 39, ἀριθ. 1434.

⁹ "E. ἀ. πίν. 24 ἀριθ. 1196 καὶ ἄλλα ἀκόμη.

¹⁰ Seager, Explor. in the Island of Mochlos, σελ. 49, εἰκ. 45, ἀριθ. εὐρετ. 1548.

φοειδοῦς σχήματος (μῆκ. 15,5 ἑκ.). Ἀπὸ τὰ Γουρνιὰ ἔχομεν μίαν σειρὰν τῶν «φυλλοσχήμων» τούτων μαχαιρίων¹, ἥτις παριστᾶ καὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἄκρου ἀπὸ ἀμβλείας αἰχμῆς εἰς βαθμηδὸν ἀμβλυτέραν μέχρις ὅτου κατατήσῃ εἰς κυκλικὴν περιφέρειαν.² Ἐχομεν ἐπ’ ἵσης τὰ προμνημονευθέντα ἐκ τῶν τάφων παρὰ τὴν Κνωσόν, ἐν ἐκ Ζάκρου (Hogarth BSA VII σελ. 135 εἰκ. 46) ὡς καὶ ἐξ Ἀγίας Τριάδος ἔν³. Ἐκτὸς τῆς Κρήτης ἔχομεν τοιαῦτα 2 ἐκ Μυκηνῶν, τρία ἐξ Ἀμοργοῦ⁴, ἐν ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Βαφειοῦ μὲ τὸ ἄκρον ἀμβλύτατον κυκλικόν⁵. Ἀναφέρονται δὲ καὶ ἐξ Ἱαλύσου τῆς Ρόδου τοιαῦτα⁶ καὶ θὰ ὑπάρχουν ἵσως καὶ ἄλλα ἀκόμη.

Οὕτω λοιπὸν βλέπομεν ὅτι ἀπὸ τῆς Πρωτομινωικῆς μέχρι τῆς τελευταίας Ὑστερομινωικῆς ἐποχῆς συναντῶνται τὰ ἐργαλεῖα ταῦτα, διαφέροντα μόνον ὀλίγον κατὰ τὴν μεγαλυτέραν ἢ μικροτέραν ἀμβλύτητα τοῦ κάτω ἄκρου. Εἶναι πάντα ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος καὶ οὐδέποτε σχηματίζουσιν ἐξόγκωσιν ὁάχεως κατὰ τὸ μέσον. Τινὰ μάλιστα ἔχουσι χαρακτηριστικὸν σχῆμα γλωσσοειδές⁶, ἥτοι πλατύνονται κατὰ τὸ ἄκρον καὶ εἶναι στενώτερα κατὰ τὸ μέσον, ὥστε ἡ ἀμφίστομος αὐτῶν λεπτὸς σχηματίζει ἀμφίκοιλον σχῆμα. Νομίζω ὅτι ἂν ἐπρόκειτο περὶ ξυραφίων τοιοῦτον σχῆμα εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐδίδετο εἰς αὐτά. Τὰ γνωστὰ Μυκηναϊκὰ καὶ Μινωικὰ ξυράφια, ἀτινα συγχρότατα εὑρίσκονται δμοῦ μετὰ κατόπτρων (πρᾶγμα ἔχον μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἴδιότητός των) διακρίνονται οὐ μόνον διὰ τὸ χαρακτηριστικὸν σχῆμα των, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ βάρος, ὅπερ φαίνεται εἰχεν ἴδιαζουσαν σημασίαν διὰ τὴν καλὴν διεξαγωγὴν τοῦ ξυρίσματος. Τὸ βάρος δὲ τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ τὸ ἀπέναντι τῆς κόψεως πλευρὸν ἔχουσι πάχος, ὡς ἀκριβῶς καὶ τὰ σημερινὰ ξυράφια, διότι τοῦτο εὐκολύνει τὸ διαρκὲς τρόχισμα. Νομίζω λοιπὸν ὅτι τὰ παρόντα «φυλλόσχημα» ἐργαλεῖα εἶναι ἀπλῶς μαχαιρία, ὅχι πολεμικῆς γενικῶς χρήσεως, ὡς τὰ αἰχμηρά, ἀλλ’ οἰκιακῆς καὶ ὑπηρετικῆς. Γνωρίζω ἐκ πείρας (νομίζω μάλιστα ὅτι ἔχω ἵδει ἀναλόγου χρήσεως σκεύη εἰς χεῖρας τῶν τσαρουχάδων τῆς Ἡπείρου) ὅτι ἐν δέρμα λ. χ. τοποθετημένον ἐπὶ σανίδος δύναται πολὺ καλύτερον νὰ κοπῇ, καὶ μάλιστα καὶ κυκλικῶς διὰ πιέσεως ἀπλῆς τοῦ ἀμβλέος τούτου μαχαιρίου στηριζομένου καθέτως ἐπὶ τοῦ δέρματος, ἐν ᾧ ταυτοχρόνως δίδεται εἰς αὐτὸν ἡ κατάλληλος στροφὴ καὶ κίνησις πρὸς τὰ πλάγια. Ἐπ’ ἵσης διὰ τὴν ἐκδορὰν ζῷων εἶναι πολὺ καταλληλότερον τοῦ αἰχμη-

¹ Gournia σελ. 34, πίν. 4 ἀριθ. 56 - 59.

² "Ιδε Paribeni Mon. Ant. XVI σ. 703, εἰκ. 15.

³ "Ιδε Τσούνταν ΑΕ 1898 σελ. 190.

⁴ Ἐφ. 1889 πίν. 8, 7 καὶ σελ. 157.

⁵ "Ιδε Paribeni ἔ. d.

⁶ "Ιδε Ιδίως τὸ ἐν Gournia ἔ. ἀ. πίν. 4 ἀριθ. 59.

ροῦ τὸ ἀμβλύ, ἀλλὰ κοπτεόδον μαχαιρίους ὅπως εἶναι τὰ τοῦ ἐν λόγῳ σχήματος. Εἴδομεν δτὶ τὰ μαχαιρία ἀπαντῶσι καὶ κατὰ τὴν Πρωτομινωικὴν ἐποχήν, δπότε εἰναι ζήτημα ἀν ἔξυρίζοντο οἱ ἄνθρωποι. Πρόβλ. τὰ ἐντὸς τῶν θολοτῶν ΠΜ τάφων εὑρεθέντα εἰδώλια εἰκονίζοντα «σφηνοπώγωνας», ἀν καὶ ὑπετέθη δτὶ ταῦτα δυνατὸν νὰ ἥσαν θρησκευτικῆς μόνον χρήσεως¹.

Ἀνάλυσις χημικὴ ξυσμάτων τοῦ μαχαιρίου γενομένη εὐγενῶς κατ' αἴτησίν μου ὑπὸ τοῦ γυναικαδέλφου μου κ. Κίμωνος Μ. Εὐαγγελίδου χημικοῦ, ὑπηρετοῦντος τότε παρὰ τῷ καθηγητῇ κ. Ζέγγελῃ εἰς τὰ ἐργαστήρια τοῦ Πανεπιστημίου, ἀπέδειξε:

Χαλκὸν	Cu.	88,246
Κασσίτερον	Sn.	11,754
Ἄρσενικον	As	ἴχνη.

”Ητοι ἡ ἀναλογία χαλκοῦ καὶ κασσιτέρου εἶναι ἡ αὐτὴ περίπου πρὸς τὴν τοῦ ὁμοίου ἔξ Ἀμοργοῦ μαχαιρίου (Τσούντας ΑΕ 1898 σελ. 190), δπερ περιεῖχε 12,85 % κασσιτέρου. (Ἀνάλυσις Χρηστομάνου).

Ἀμφότερα τὰ δύο μετάλλινα ὅργανα ἀνεκαλύφθησαν ἐντὸς τοῦ δωματίου Ε εἰς τὸ βαθύτατον στρῶμα, σχεδὸν ἐπὶ τοῦ παρθένου ἐδάφους. Ἐπειδὴ ἐντὸς τοῦ Ε εἰς μόνος νεκρὸς εἶχε ταφῆ ἐπιπολῆς καὶ τὰ στρῶματα δὲν ἥσαν τοσοῦτον τεταραγμένα ώς ἐν τῇ λοιπῇ οἰκίᾳ, δικαιούμεθα, νομίζω διὰ στρωματογραφικὸν λόγον νὰ καταλέξωμεν τὰ ἀντικείμενα ταῦτα μεταξὺ τῶν παλαιοτέρων τῆς οἰκίας, ἥτοι εἰς τὴν ΜΜ II ἐποχήν.

7. **Αλλα μικρὰ εὑρήματα.** Ἐν εἰκόνι 10 δ, παριστάνεται μικρὸν πήλινον σφονδύλιον διάτρητον, ἔχον ἀκριβῶς τὸ σχῆμα τῶν καταδικαστικῶν ψήφων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Διάμ. 0,30. Εὑρέθη εἰς τὰ βαθύτερα στρῶματα τοῦ Α παρὰ τὴν ἔξωτερην θύραν. Τὸ ἐν εἰκ. 10 ε εἶναι τεμάχιον πηλίνου δστράκου ἐπιμελῶς ἐστρογγυλευμένον, φέρον μίαν μικρὰν ἀπόκρουσιν, τὸ δποῖον δ εὐρῶν ἐργάτης ἔχαρακτήρισεν εἰδωνικῶς ώς «πήλινο κατόνι» (= νόμισμα). Φαίνεται δτὶ εἶναι πῶμα ἀγγείου, τὸ δποῖον πληρούμενον οἶνου ἡ ἐλαίους ἐπρόκειτο εἰτα νὰ σφραγισθῇ, ώς μᾶς διδάσκουσιν δμοια εὑρήματα τῶν Ἀγγλων ἐν τῷ Μενελαΐῳ τῆς Σπάρτης². Ἐτίθετο δηλ. ἐπὶ τοῦ στομίου τὸ στρογγύλον δστρακον κατὰ πρῶτον, ἵνα μὴ εἰσχωρῇ ἐντὸς τοῦ ἀγγείου δ σφραγιστικὸς πηλός. Ἐπὶ τοῦ δστράκου ἐτίθεντο εἰτα φύλλα (ἀμπέλου κυρίως) καὶ εἰτα δ πηλός, δστις προσεδένετο καὶ ἐσφραγίζετο. Ἐν Μυκηναϊκῇ οἰκίᾳ τοῦ Μενελαίου εὑρέθη τοιοῦτον δστρακον συγκρατούμενον ἔτι ἐπὶ τοῦ πηλοῦ. Εὑρέθη καὶ τοῦτο τὸ δστρακον εἰς τὰ βαθύ-

¹ Ξανθουδίου Waulted tombs σελ. 24 - 25, Evans Palace I, σελ. 84.

² Dawkins, BSA XVI, 1909 - 10 σελ. 10.

τερα στρώματα τοῦ Α καὶ θὰ ἐπέτρεπε τὸ ἀξιόλογον συμπέρασμα ὅτι ἡδη ἀπὸ τῆς ΜΜ ἐποχῆς διενηργεῖτο ἡ τοιαύτη προσεκτικὴ σφράγισις τῶν ἀγγείων (προφανῶς δι’ ἐμπορικοὺς σκοπούς), ἀν τὰ στρώματα τοῦ Α δὲν εἶχον ταραχθῆ μέχρι τοῦ βάθους ὑπὸ τῶν χριστιανικῶν ταφῶν.

Ἐν τῷ διαμερίσματι Α εὑρέθησαν εἰς τὰ βαθέα στρώματα καὶ δύο χάλικες θαλάσσιοι ἐντελῶς σφαιρικοῦ σχήματος, οἱ δποῖοι προφανῶς δὲν ἔχοησιμοποιοῦντο ὡς τριπτῆρες (τοὺς τριπτῆρας ἀμέσως ἀνεγνώριζον οἱ ἐργάται, ἐν ᾧ τοὺς παρόντας ἀπεκάλουν «βόλια»). Δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἥσαν βάρη, πρᾶγμα τὸ δποῖον ἥθελε καταδεῖξει ἡ ζύγισίς των καὶ σύγκρισις τοῦ βάρους πρὸς ἄλλα γνωστὰ τοῦ Μινωικοῦ μετρικοῦ συστήματος. Δυστυχῶς τὰ δύο ταῦτα ἀντικείμενα κατὰ τὴν περιουσλογὴν τῶν εὑρημάτων εἶχον ἔξαφανισθῆ, ἀφαιρεθέντα προφανῶς ὑπὸ τῶν ἐργατίδων λόγῳ τοῦ κανονικοῦ των σχήματος.

Τέλος ἐν τῇ εἰκόνι 9 β εἰκονίζεται λίθινον τεμάχιον ἐκ σταλακτίτου ἢ ἔξ ἄλλου κροκάλου προερχόμενον, τὸ δποῖον ἐκ φύσεως ἔχει τὸ σχῆμα τὸ δποῖον βλέπομεν ἐν τῇ εἰκόνι. (Μῆκ. 0,14, ὕψος 0,12). Κάτω δεξιὰ εἶχε μίαν παραφύαδα παλαιόθεν ἀποκοπεῖσαν. Δὲν νομίζω ἀπίθανον νὰ εἶναι φετιχιστικόν τι δμοίωμα. Τὸ σχῆμά του δμοιάζει πτηνὸν (περιστερὰν (;) ἐπφάζουσαν ἥς γνωστὴ ἡ σχέσις πρὸς τὴν Μινωικὴν θρησκείαν). Εὑρέθη καὶ τοῦτο ἐν τοῖς βαθυτέροις στρώμασι τοῦ Α, ἐκεῖ ἀκριβῶς δπου ἥσαν ἀνεσκαμμένα τὰ στρώματα ἔνεκα τῶν τάφων. Ἡ παρουσία του ἐν τῇ οἰκίᾳ εἶναι, νομίζω, δύσκολον νὰ θεωρηθῇ τυχαία, ἀλλ’ ἐλλειπούσης πάσης ἀλλῆς ἐνδείξεως ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς εὑρέσεώς του καὶ συσχετίσεως πρὸς ἄλλα πέριξ σχετικὰ ἀντικείμενα ἥ σκεύη, δὲν μοῦ ἐπιτρέπει παρὰ νὰ ἔκφέρω τὴν ἀπλῆν εἰκασίαν μήπως ἥτο φετιχιστικὸν δμοίωμα ἐκ φυσικοῦ βράχου, δπως τὰ ἀνάλογα ἀνθρωπόσχημα ἐκ τῆς «οἰκίας μὲ τὰ φετιχιτικὰ εἴδωλα» («Μικρὸν ἀνάκτορον», ἐν Κνωσῷ) περὶ ἥς ἴδε τὴν ἔκθεσιν τοῦ Sis A. Evans ἐν B.S.A. XI σελ. 8 ἔξ. καὶ εἰκ. 4.

ΑΛΛΑ ΤΙΝΑ ΓΕΝΙΚΑ. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑΙ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τροφῶν λείψανα εὑρέθησαν ἐντὸς τῆς οἰκίας εἰς τὸ Α παρὰ τὴν θύραν δόδοὺς προβάτου κατὰ τὴν περιουσιὴν ἀνασκαφήν, κατὰ δὲ τὴν ἐφετεινὴν σιαγὸν ἀρνίου. Πέροισιν ἐνόμιζον ὅτι δ τοῖχος τοῦ Α δ δηλούμενος διὰ διακεκομμένων γραμμῶν ἥτο ἀρχαῖος, τὸ δὲ δυτικὸν διαμέρισμα τοῦ Α ἐνόμιζον ἀθικτὸν ὑπὸ τῶν τάφων. Ἐφέτος δμως, ἔξακριβωθέντος ὅτι καὶ ὑπὸ τὸν τοῖχον αὐτὸν καὶ ἐν τῷ δυτικῷ διαμερίσματι ὑπῆρχον τάφοι, δὲν εἶμεθα βέβαιοι ὅτι τὰ εὑρεθέντα κατάλοιπα τροφῶν εἶναι Μινωικῆς ἐποχῆς. Ἡ σιαγὸν τοῦ ἀρνίου εὑρέθη δλίγα μόνον ἔκατον μετρητὰ δινωθεν τοῦ σκελετοῦ ἐνδὲς χριστιανοῦ. Λείψανον ἵσως τροφῆς εἶναι καὶ

τὸ ἔτερον τῶν καλυμμάτων εὔμεγέθους διθύρου ὁστρέου εὐρεθὲν εἰς τὸ διαμέρισμα Β.

‘Ως πρὸς τὴν χρονολογίαν τῆς κτίσεως τῆς οἰκίας, δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ταύτην ἐκ τῶν κινητῶν εύρημάτων. Ἐξαιρουμένου τοῦ μοναδικοῦ ὁστράκου «barbotine», τὸ δποῖον, νομίζω, δὲν πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπὸ ὄψιν, τὰ ὑπόλοιπα ἀρχαιότερα εύρηματα ὑποδεικνύουσιν ὡς πρῶτον κατοικηθεῖσαν τὴν οἰκίαν κατὰ τὴν MM II ἐποχὴν καὶ δὴ περὶ τὸ τέλος ταύτης. Ἡ δευτέρα MM ἐποχὴ τίθεται μεταξὺ τῶν ἑτῶν 1900 - 1700 π. Χ. κατὰ τοὺς τελευταίους ὑπολογισμοὺς τοῦ Sir A. Evans (Palace, 1, σελ. 202 καὶ 315).

Τὸ τελευταῖον χρονικὸν δριον, καθ’ ὃ ἡ οἰκία κατῳκεῖτο εἶναι ἡ YMI ἐποχὴ ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν μικρῶν ἀγγείων καὶ ὁστράκων. Πίθος οὐδεὶς ἀνευρέθη τῆς ἐποχῆς ταύτης, εἶναι δὲ καὶ τοῦτο σημεῖον ὅτι ἐνωρὶς κατὰ τὴν YMI ἐποχὴν ἔπαισε κατοικουμένη ἡ οἰκία, διότι παρατηρεῖται ὅτι καὶ τότε ὅπως καὶ σήμερον οἱ πίθοι διατηροῦνται ἐπὶ πολλὰς γενεὰς ἐντὸς τῶν οἰκιῶν. Εἰς σημερινὰς οἰκίας τῆς Κρήτης βλέπει τις πολλάκις Ἐνετικοὺς καὶ Βυζαντινοὺς ἀκόμη πίθους. Τὸ φαινόμενον τοῦτο παρετηρήθη καὶ εἰς ἀρχαίας οἰκίας, ὅπου οἱ πίθοι εἶναι παλαιότεροι τῶν μικρῶν ἀγγείων. Ὁπως δήποτε δμως, ἀν ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ οἰκία τοῦ Κουσὲ κατῳκεῖτο ἐπὶ μακρότερον τῆς YMI ἐποχῆς διάστημα, ἔπειτε νὰ εὐρεθῇ καὶ τις πίθος τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἡ YMI ἐποχὴ ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ ἔτους 1580 π. Χ. Ἀν λοιπὸν παραδεχθῶμεν ὅτι ἐκτίσθη μὲν ἡ οἰκία κατὰ τὴν προκεχωρημένην ἥδη MM II ἐποχὴν (ἀφ’ οὗ MM II προκεχωρημένης ἐποχῆς ἀγγεῖα εὐρέθησαν τὰ ἀρχαιότερα), δώσωμεν δ’ εἰς ταύτην παράτασιν βίου μιᾶς ἐκατονταετίας ἐπὶ τῆς YM ἐποχῆς, ἔχομεν τὸ χρονικὸν δριον 1800 - 1480 π. Χ. Ἡ διὰ τὸ στρογγυλότερον τοῦ ἀριθμοῦ 1800 - 1500, ὅπερ εἶναι τὸ ἐλάχιστον χρονικὸν δριον τῆς κατοικίσεως ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ.

Πῶς ἐγκατελείφθη ἡ οἰκία δὲν ἐγένετο ἐντελῶς σαφὲς ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς. Κρίνοντες μόνον ἐκ τοῦ ἀρκούντως μεγάλου ποσοῦ τῶν πηλίνων καὶ λιθίνων σκευῶν καὶ ἐκ τῶν ἐν ἀρχῇ μνημονευθέντων λειψάνων ἀνθράκων καθ’ ὅλην τὴν οἰκίαν, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ οἰκία ἐγκατελείφθη κατόπιν πυρκαϊᾶς εἴτε βιαίας, εἴτε καὶ τυχαίας.

ΑΛΛΑΙ ΤΙΝΕΣ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΤΑ ΠΕΡΙΞ

Ἐπαρκεσάσης τῆς ἐφετεινῆς πιστώσεως ἡδυνήθην νὰ ἐκτελέσω καὶ εἰς τὰ πέριξ μικράς τινας ἐρεύνας. Ὄλόκληρος ἡ ἡπία κλιτὺς ἡς εἰς τοὺς πρόποδας είναι τὰ ἐρείπια τῆς περιγραφείσης οἰκίας φέρει διεσπαρμένους λίθους ἐκ παλαιῶν κτηρίων καὶ Μινωικὰ ὁστράκα. Περὶ τὰ 150 μ. πρὸς Ν. τῆς οἰκίας ἐπὶ ἐνδὸς ἐπιπέδου

μέρους τῆς κλιτύος, ἔσκαψα ἓνα ὅμοιον μικρὸν οἰκίσκον, διότι ὡς ἐκ τῶν διαστάσεων ἐνόμισα ὅτι ἦτο τάφος. Πρόκειται προφανῶς περὶ οἰκίας ἢ περὶ πυργοειδοῦς τινος σκοπιᾶς¹, τοῦτο μάλιστα φαίνεται πιθανώτερον, ὅχι μόνον ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ μέρους ὃπου τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο εὑρίσκεται, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς οἰκοδομῆς. Οἱ τοῖχοι εἶναι παχύτατοι, οὕτως ὥστε ἐν ᾖ τὸ τετράγωνον τοῦτο κτίριον ἔξωτερικῶς ἔχει πλευρὰν 4,80 περίπου, ἔσωτερικῶς τὸ δωμάτιον ἔχει πλευρὰν μόνον 2,80. Οἱ λίθοι εἰς τὸ ἔξωτερικὸν μέρος τοῦ τοίχου εἶναι πλακωτοὶ καὶ ὑπερομεγέθεις, ἔσωτερικῶς δὲ ὁ τοῖχος σχηματίζει πρόσωπον δι' ἀλλων μικρῶν λίθων. Μία μόνον σειρὰ λίθων σώζεται ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, ἀλλ' οἱ τοῖχοι προχωροῦσιν εἰς βάθος ἀρκούντως (μέχρις 1 μ. καὶ πλέον ἵσως). Θύρας ὑπαρξεῖ δὲν ἔξηκριθώθη, διότι ἔξωτερικῶς δὲν ἀπεμάκρυνα τὰ χώματα πέριξ τῶν τοίχων, καὶ ἔσωτερικῶς δὲ δὲν ἔσκάφη ἐντελῶς τὸ οἰκοδόμημα, ἀλλὰ μέρος μόνον μέχρι τοῦ πυθμένος, τὸ δὲ δὲν πόλοιπον μέχρι 0,60. Δὲν ἀποκλείεται δῆμος νὰ ἔκειτο ἡ θύρα ὑψηλότερον τοῦ σωθέντος μέρους τῶν τοίχων.

Δυστυχῶς οὐδὲν εὑρέθη δυνάμενον νὰ χρονολογήσῃ ἀσφαλῶς τὸν «πύργον». Εἰς τὸ ἀνώτατον στρῶμα είχον ταφῆ εἰς τὴν ΒΔ. καὶ ΝΔ. γωνίαν ἐντὸς ἀβαθῶν πηλίνων λαρνάκων δύο παιδία, ἐν τῇ ἔσχάτῃ YM ἐποχῇ. Λείψανα τεσσάρων μόνον μικρῶν ἀγγείων εὑρέθησαν παρ' αὐτά, σημειώσεως δ' ἄξιον εἶναι ὅτι είχον θραυσθῆ ἐπίτηδες τὰ μικρὰ ταῦτα ἀγγεῖα κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν, ἔλειπον δ' ἔξ δλων τὰ πλεῖστα τεμάχια. Μόνον δὲ μικρὸς ψευδόστομος ἀμφορίσκος εἴκ. 9, ζ εὑρέθη σχεδὸν δλόκληρος (πηλὸς κίτρινος, γραμματὶ ἐπὶ τοῦ ὕμου καὶ ζῶναι ἐν τῇ κοιλίᾳ διὰ μαύρου χρώματος). Ἐτέρου ψευδοστόμου ἀμφορίδιου μόνον τὸ ἥμισυ ἀνευρέθη (πηλὸς λευκός, γραμμικὰ κοσμήματα ἐρυθρά), ἐπ' ἵσης δὲ μικροτάτης προχόνης τὸ ἄμφοειδὲς στόμιον καὶ τεμάχιον τοῦ ὕμου, ἐφ' οὗ ὑπῆρχε κύκλωφ δι' ἐρυθροῦ χρώματος ἐν ἐκ πεταλοειδῶν γραμμῶν κόσμημα (διὰ τὴν μικρότητα μόνον ἀθυρμα ἥδύνατο νὰ εἴναι). Ὁλίγον ὑπὸ τὰς λάρνακας εὑρέθη ἐν τεμαχίοις τὸ ἥμισυ περίπου YM πίθου ἀχρώμου, ἐκ λευκοῦ πηλοῦ, ἀλλ' οὐδὲν τεμάχιον τῶν χειλέων ἡ τοῦ πυθμένος εὑρέθη. Ἐτι δὲ βαθύτερον οὐδὲν ὑπῆρχε, πλὴν μικροτάτων τινῶν ὀστράκων μὴ δυναμένων νὰ βοηθήσουν εἰς οὐδεμίαν χρονολόγησιν.

Περὶ τὰ 10 λεπτὰ πρὸς τὰ ΝΔ. τῆς μεγάλης οἰκίας, ἐντὸς τοῦ ἐλαιῶνος τοῦ χωρίου Σίβα εὑρέθη καὶ ἀλλή τετράγωνος οἰκία, μικροτέρα τῆς πρώτης, ἣν δὲν ἡρεύνησα, βέβαιος ὥν πλέον δτι πάντα τὰ τετράγωνα κτήρια τῆς περιοχῆς ἐκείνης εἴναι οἰκίαι. Τὸ συμπέρασμα ἡμῶν εἴναι λοιπὸν δτι δλόκληρον τὸ μέρος ἔκεινο, τὸ μεταξὺ τῶν χωρίων τοῦ Κουσὲ καὶ τοῦ Σίβα κατελαμβάνετο ὑφ' ἐνδὸς Μινωι-

¹ Προβλ. ὅμοίους «πύργους» ἐν τῇ ἐκ πορσελάνης συνθέσει τῆς Κνωσοῦ «The Town mosaic», Palace 1, σελ. 801 ἔξ., εἰκ. Ιδίως 228 καὶ 226 (ΜΜ II).

κοῦ συνοικισμοῦ. Εἰς τὸ κέντρον ἀκριβῶς τῆς περιοχῆς ταύτης ὑπάρχει ἡ ἀένναος πηγὴ τῆς Ἀγίας Μαρίνας, ἐξ ἣς, ἐπισκευασθείσης, ὑδρεύονται οἱ κάτοικοι τοῦ Σίβα. Ἀναμφιβόλως ἡ πηγὴ αὐτὴ θὰ ἀπετέλει τὸ κέντρον τοῦ συνοικισμοῦ καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, διότι αἱ πηγαὶ ἔκει δὲν ἀφθονοῦν.

Τελευταίαν ἔρευναν ἐνήργησα πέρα τοῦ χωρίου τοῦ Σίβα, περὶ τὴν ἡμίσειαν ὥραν πρὸς Ν., δέκα δὲ λεπτὰ πρὸς τὰ ΝΑ. τοῦ μέρους, ὅπου ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ἀνεσκάφησαν ἄλλοτε δύο ΠΜ θολωτοὶ τάφοι¹. Εἰς τὸ μέρος ἔκεινο, λεγόμενον «Στὸ Ἀρχαιοχώραφο», διότι πρὸ 40 περίπου ἑτῶν εὑρέθη ἔκει μέγας νομισματικὸς θησαυρός, ἐφαίνετο θολωτὸς στρογγύλος τάφος, τοῦ ὅποιου ἐπελήφθην τῆς σκαφῆς, ἀν καὶ ἐφαίνετο πολὺ κατεστραμμένος, ἐγνώριζον δ' ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι τοῦ Σίβα εἶναι πτωχότατοι εἰς κτερίσματα. Τὸ Α. καὶ Δ. μέρος τῶν τοίχων εἶχε καταστραφῆ κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ ἀρότρου. Οὐχ ἡττον εὑρέθη ἡ θύρα, πρὸς Α. διπλῶς πάντοτε. Ἡ διάμετρος τοῦ τάφου ἦτο 4,50 μ., ὅτε δ' ἀφηρέθησαν οἱ λίθοι οἱ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, οἵτινες ἦσαν ἀρκετοί, ἡ ἐπίχωσις ἔμεινε μικρά. Πάχος δ' εἶχον οἱ τοῖχοι 0,80 μέχρις 1 μέτρου.

Δυστυχῶς δ' τάφος οὐ μόνον εἶχε συληθῆ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πλήρως, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν εὔρεσιν τοῦ νομισματικοῦ θησαυροῦ ἀνεσκάφη, φαίνεται, ἐκ νέου, διότι, ὡς κατόπιν ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἐπληροφορήθην, ὀλόκληρον τὸ «Ἀρχαιοχώραφο», οὐ κατὰ τὸ ἄκρον κεῖται δ' τάφος, ἡρευνήθη ἐπιμελέστατα, εὑρέθησαν δὲ καὶ ἄλλα νομίσματα, ἀτινα τὸ ἀροτρον κατὰ καιροὺς εἶχε παρασύρει. Εύθὺς ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας ὅμοι μετὰ τῶν λίθων ὑπῆρχον YM δστρακα, εἰς βάθος δὲ 0,50 - 0,60 ἐπαυσαν ταῦτα ἐντελῶς. Τὰ δστρακα ἦσαν εἰς μικρότατα τεμάχια, πάντα ἐκ μικρῶν ἀγγείων, μόνος δ' ὁ λαιμὸς μιᾶς οἰνοχόης εὑρέθη ὅμοι μετὰ τοῦ στομίου καὶ τῆς λαβῆς ἀκέραιος, πρὸς δ' ἔτι μερικὰ τεμάχια μεγάλου ἀγγείου, ὅπερ ἔφερε ταινίας διὰ μέλανος ἀραιοῦ χρώματος. Τοῦτο μόνον τὸ ἀγγεῖον φαίνεται ΠΜ ἐποχῆς, διότι δλα τὰ ἄλλα δστρακα, ὅσα εἶναι χαρακτηριστικά, ἦσαν YM ἐποχῆς, τοιαῦτα δὲ εὐρίσκονται πολλὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας εἰς δλα τὰ πέριξ μέρη. Λείψανα δστῶν πολὺ δλίγα εὑρέθησαν σποραδικῶς ἔδω καὶ ἔκει.

Δύο περίεργα φαινόμενα παρουσίασεν δ' τάφος οὗτος. Πρῶτον ὅτι ἐπὶ τῶν ἔξωτερικῶν τοιχωμάτων ἐνὸς τεμαχίου κοινοτάτου YM ἀώτου κυπέλλου ἔχοιν χαραχθῆ ἀρκετὰ ἐπιμελῶς δύο σημεῖα, τὸ πρῶτον ὡς τὸ Ἐλληνικὸν N, τὸ δ' ἔτερον (Ἐλλιπὲς) φαίνεται ὡς τὸ κάτω μέρος ἐνὸς ἵωτα. Ἄν ύπηρχον καὶ ἄλλα χαράγματα ἀδηλον, διότι τὸ ἀγγεῖον εἶναι κολοθόν. Εὑρέθη εἰς τὴν ἀνωτέραν ἐπίχωσιν.

Λεύτερον εὑρέθη ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ κοιλώματος τῆς θύρας τεθραυσμένον καὶ μὲ τὰ μικρὰ τεμάχια συμπεπτωκότα ἐντὸς τοῦ μεγάλου, τὸ ἐν εἰκ. 12 εὐμέγεθες

¹ Paribeni, Tombe a tholos di Siva, Ausonia VIII σελ. 18 - 32.

λίθινον «χαβάνι», ὅπερ ἐφωτογράφησα θέσας προχείρως τὰ τεμάχια εἰς τὴν θέσιν των, ὅπως εύρεθη. Εἶναι λίθος σχήματος κολούρου κώνου φέρων διαμπερῆ κωνο-

ειδῆ ἐπ' ἵσης ὀπήν, ἔχει δὲ μέγιστον μῆκος 0,75, πλάτος κάτω 0,60, ἄνω 0,48, ἡ δ' ὀπὴ εἶναι πλατεῖα 0,40 κάτω καὶ 0,12 ἄνω. Εἰς τί ἐχρησίμευεν ὁ διάτοιτος οὗτος λίθος καὶ πῶς εύρεθη ἔκει δὲν δύναμαι νὰ ἔξηγήσω. "Οτι τὸ περιγραφὲν οἰκοδόμημα εἶναι Πρωτομινωικὸς τάφος ἐγὼ τουλάχιστον δὲν ἔχω ἀμφιβολίαν, διὰ τὸ στρογγύλον τοῦ σχήματος καὶ τὴν κατὰ τὸν κανόνα πρὸς Α. ὑπαρξίν τῆς θύρας. Φαίνεται δ' ὅμως ὅτι πτωχότατος ὅν εἴς ἀρχῆς κατεσκάφη καὶ ἐσυλήθη



Εἰκ. 12. Κωνικὸς διάτοιτος λίθος.

τελείως, παρεγεμίσθη δ' ὑστερον διὰ φορυτοῦ ἐκ τῶν πέριξ, οὗτως ὥστε δὲν διέσωσεν ἐντὸς αὐτοῦ σχεδὸν ἀπολύτως τίποτε ἐκ τῆς ἐποχῆς του.

ΣΠΥΡ. Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ